

SYNTAKTICKÉ VÝSKUMY V ČASOPISE SLOVENSKÁ REČ

Martina Ivanová

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Ul. 17. novembra 1, Prešov – Panská 26, Bratislava
E-mail: martina.ivanova@unipo.sk*

IVANOVÁ, M. (2022): Research on Syntax in the Slovenská reč Journal. In: *Slovenská reč*, 87/3, 130 – 163.

Abstract: The study describes the works that have been published in Slovenská reč since the 1930s until now. It closely characterizes the tendencies of the development in Slovak syntax and heterogenous syntactic issues presented in the works throughout all decades during the ninety years of the existence of the journal. The study is divided into several thematic sections. The first part deals with linguistic papers investigating various topics connected with sentence elements and syntagmas. Due to the long-term tradition of valency research in the Slovak context, special attention is paid to valency research in Slovak linguistic works. The linguistic phenomena of a two-fold nature – both syntactic and morphological, lexical and orthographic – are closely described in a separate section. The following part focuses on works that analyze compound and complex sentences and questions related to the functioning of non-finite clauses. Finally, the papers dealing with textual syntax phenomena including marked syntactic constructions close the study. The summary brings a recapitulation of the findings and highlights the most prominent figures and the most crucial issues of the syntactic research. At the same time, it points to the challenges that have to be taken on by the linguistic community in the future.

Keywords: syntax, Slovenská reč, sentence element, syntagma, valency, compound and complex sentence, non-finite clause, textual syntax, marked syntactic construction.

Článok v skratke:

- Problematike syntaxe sa v Slovenskej reči venuje pozornosť počas celého obdobia existencie tohto časopisu.
- V začiatkoch (približne v prvých dvoch desaťročiach) prevažujú príspevky zamerané na normatívne otázky. Najvýraznejším autorom v tomto období je B. Letz.
- Výrazným medzníkom sú 50. a 60. roky 20. stor., a to najmä príspevky J. Ružičku, J. Oravca, F. Kočiša a J. Mlacka, orientované na základné problémy vetnočlenskej a súvetnej syntaxe.
- Od prelomu 80. a 90. rokov sa výrazná pozornosť venuje otázkam sémantickej štruktúry vety, valencie a intencie, najmä v prácach J. Kačalu.
- Od 50. rokov 20. stor. až do súčasnosti sa výskumná pozornosť sústredila na všetky dôležité systémovoštruktúrne, ale aj komunikačno-pragmatické aspekty súvisiace so syntaktickou problematikou.

1. ÚVOD

Cieľom príspevku je opísať vývinové tendencie v reflektovaní syntaktickej problematiky v slovenskom kontexte, a to prostredníctvom analýzy textov, ktoré boli publikované v časopise Slovenská reč (ďalej SR) počas jej 90-ročnej existencie.

Zvlášť si všimame nastolenú problematiku v počiatkoch vychádzania časopisu (približne v prvých dvoch dekádach) a v období od 50. rokov 20. storočia. Tematicky príspevky rozdeľujeme do viacerých častí, v ktorých sa bližšie opisujú jednotlivé oblasti syntaktického skúmania. V súlade s tradičným náhľadom na jednotlivé úrovne syntaktického systému si v prvej časti všimame práce z oblasti vetnočlenskej a syntagmatickej syntaxe. Osobitne sa venujeme štúdiám, v ktorých sa syntaktická problematika pertraktuje v úzkom vzťahu s ostatným lingvistickými subdisciplínami (najmä s morfológiou, lexikológiou, štylistikou a ortografiou), resp. štúdiám zameraným na „obojživelné“ jazykové javy, ktoré stoja na hranici medzi syntaxou a morfológiou, lexikológiou, štylistikou, resp. ortografiou. Samostatná kapitola je venovaná výskumom v rámci valencie a intencie, ktorá má na Slovensku dlhodobú tradíciu od vydania Paulinyho diela *Štruktúra slovenského slovesa* (1943). Bližšie tiež charakterizujeme výskum orientovaný na súvetnú syntax a syntax polovetných konštrukcií. Posledná analytická časť sa venuje problematike výskumu príznakových konštrukcií a textovej syntaxe. V závere sumarizujeme výsledky analýzy, naznačujeme základné tendencie, ktorými sa výskum syntaxe počas jednotlivých desaťročí uberal, a pokúšame sa opísať výzvy, ktoré na slovenskú lingvistickú komunitu v oblasti syntaxe čakajú.

2. SYNTAX A POČIATKY SLOVENSKEJ REČI

Syntaktická problematika sa na stránkach SR v prvých ročníkoch analyzuje s primárnym zacielením na normatívnu činnosť. Ide najmä o texty kratšieho rozsahu, v ktorých sa pertraktujú otázky nenáležitosti pri používaní istých syntaktických štruktúr:

– otázky väzby: v článku J. Mihála *Slovenské slovesá* (1933/1934, s. 107 – 110, 129 – 131, 171 – 174, 203 – 205, 233 – 235, 262 – 266) sa akcentuje, aby sa žité väzby nenahrádzali novými typmi väzieb (napr. my uväzujeme statok *o válov, o plot, o kôl* a pod., a nie *ku válovu, ku plotu, ku kolu* a pod.); podľa autora do spisovného jazyka majú prejsť všetky automatizované funkcie sloves reči ľudovej a reči vynikajúcich básnikov a spisovateľov (porov. Mihál, 1933/1934, s. 108), viacero krátkych článkov sa zaoberalo neadekvátnymi väzbami, kontamináciami a odporúčaniami pri formálnom stvárňovaní slovesných doplnení, napr. *Učím sa matematike?* (1932/1933, s. 67), *Závisieť od niečoho a na niečom* (1932/1933, s. 143), *Zúčastniť sa na niečom* (1934/1935, s. 19 – 20), E. Pauliny *Väzby slovesa „usilovať sa“* (1952/1953, s. 307 – 309), J. Ružička *Väzba slovesa učiť (sa)* (1954, s. 53 – 54) a pod.;

– otázky adekvátneho slovosledu: v článku B. Letza *Najzvyčajnejšie spojky odporovacie a ich miesto* (1933/1934, s. 174 – 177) sa analyzuje slovosledné postavenie spojky *ale*, pričom sa ako adekvátna hodnotí iba realizácia na začiatku vety;

v prípade odporovacieho významu spojky *však*, ktorá sa uplatňuje v druhej pozícii, sa konštatuje, že „je proti chuti gramatikárov a spisovateľov“ (s. 177);

– opis používania a polyfunkčnosti spojok v syntagmách a súvetiach: B. Letz v článku *Nejasnosti pri spojkách slučovacích* (1933/1934, s. 254 – 258) opisuje funkcie zlučovacích spojok a ich používanie v rečovej praxi, okrem iného spomína, že odporúčanie S. Czambela, aby sa spojka *a* používala len v zlučovacom, nie odporovacom význame, sa v praxi neujalo; poukazuje na rozporuplné odporúčania „gramatikárov“, pokiaľ ide o používanie spojok *i* a *aj*, sám sa prikláňa k riešeniu, že „*i* a *aj* možno harmonicky užívať, najmä ak niektorí naši stylistickí labužníci zisťujú pri nich aj významový rozdiel“, podobne v článku *Nesrovnalosti pri spojkách príčinných* (1934/1935, s. 129 – 133) tento autor analyzuje zastúpenie spojok *lebo* a *bo* v rečovej praxi, pričom dochádza k záveru o malej frekvencii jednotky *bo*, ktorá je podľa neho pre slovenčinu charakteristická, ale „upadla v nemilosť“ (s. 130), poukazuje sa na fakt, že príčinná spojka *ponevác* u nás „vyhynula“ a pod.;

– odmietanie spojok a spojkových výrazov ako kalkov z iného jazyka: H. Bartek sa vo svojej poznámke o preklade B. Ždímalu zmieňuje o neadekvátnom používaní galicizmov v relatívnych vetách, napr. *to som ja, ktorý...* (1933/1934, s. 243), v článku *O spojkách ač a ačkoľvek* (1932/1933, s. 193 – 195) tento autor odmieta používanie českej spojky *ačkoľvek* ako nenáležitej; B. Letz v článku *Užívanie vzťažných zámen a spojok* (1934/1935, s. 200 – 205) spomína neadekvátne používanie vzťažného zámena v konštrukciách typu *je to..., ktorý*, ktoré odmieta ako kalk z francúzštiny, v článku *Podradňovacie spojky časové* (1934/1935, s. 254 – 259) zasa zdôvodňuje odmietanie používania spojky *akonáhle* ako germanizmu a odporúča používať namiesto nej spojku *len čo*.

3. ETABLOVANIE MODERNEJ SYNTAXE

3.1. VETNOČLENSKÉ A SYNTAGMATICKÉ VÝSKUMY

Kvalitatívny prelom v rozvoji syntaxe, a teda aj teórie vetných členov a syntagmiem, nastáva až v päťdesiatych rokoch nášho storočia. Ešte v tridsiatych rokoch 20. storočia R. Uhlár (1933/1934, s. 129) konštatuje, že väčšina najdôležitejších syntaktických problémov spisovnej slovenčiny nie je ešte preskúmaná. K prvým všeobecným prehľadovým článkom o rôznych aspektoch slovenskej syntaxe patrí štúdia J. Ružičku *O niektorých základných otázkach skladby* (1961, s. 321 – 337), kde pozornosť venuje otázkam spätým so syntaktickou rovinou jazyka, pričom osobitne sa analyzuje problematika syntagmy, vety a súvetia.

3.1.1. Výskum základných vetných členov dvojčlennej a jednočlennej vety

Pokiaľ ide o vetnočlenskú problematiku, jednou z centrálnych tém na stránkach SR boli otázky týkajúce sa základných vetných členov dvojčlenných viet – subjektu a predikátu – a jednočlenných viet – fundamentu.

Otázka, ktorej sa na stránkach SR venuje intenzívna pozornosť, je problematika genitívneho stvárnenia subjektu. Jednou z prvých prác na túto tému je štúdia R. Uhlára *Záporný genitív v spisovnej slovenčine* (1933/1934, s. 121 – 127). Autor v nej uvádza, že v slovenčine na rozdiel od češtiny je záporný genitív oveľa frekventovanejší a v istých pozíciách sa používa dôsledne, takže prípady typu *nedá mu pokoj* sa v článku hodnotia ako nesprávne. Autor sa pokúša stanoviť, v akých prípadoch sa záporný (záporový) genitív používa. Odlišujú sa tu prípady tzv. priamej a nepriamej závislosti, ako aj tzv. silná (pri dôraze) a slabá (napr. ak je podmet bližšie určený) pozícia. O vyše dvadsať rokov neskôr sa k tejto problematike vrátil J. Oravec v práci *Podstata záporového genitívu v súčasnej slovenčine* (1956, s. 81 – 91). Hneď v úvode sa konštatuje, že autorovi záleží (podobne ako R. Uhlárovi a pred ním J. Škultéymu), aby sa na úkor záporového genitívu, ktorý sa považuje za typickú črtu v skladbe slovanských jazykov, ľahkovážne neuprednostňovali iné väzby. Pri explikácii používania záporového genitívu J. Oravec venuje pozornosť významovým faktorom: záporový genitív sa podľa neho najlepšie drží tam, kde je jeho partitívny význam najzreteľnejší a naopak, zaniká v pozíciách, kde nejde o čiastkovosť alebo kde je čiastkovosť zastretá. Už v tejto Oravcovej práci nachádzame sémantickú klasifikáciu akuzatívnych predmetov (ide o stavový, vzťahový, cieľový, výsledkový, obsahový predmet), ktorú neskôr predstavil vo svojej práci *Väzba sloviess v slovenčine* (1967). Táto sémantická klasifikácia objektov je pre použitie záporového genitívu relevantná: ten celkom zanikol pri slovesách so stavovým, vzťahovým a výsledkovým predmetom a najčastejšie sa uplatňuje pri slovesných jednotkách s cieľovým a obsahovým predmetom. J. Oravec takisto poukazuje na fakt, že použitie záporového genitívu je podmienené lexikálnym významom slovesa, ako aj lexikálnym významom podstatného mena (niektoré typy substantív svojou sémantikou umožňujú vyjadrenie čiastkovosti, napr. látkové alebo hromadné – oproti nim možno vydeliť substantíva tzv. nedelivého významu).

Ďalšou prácou v tejto tematickej línii je štúdia J. Ružičku *Podmet v genitíve* (1957, s. 5 – 19). V nej sa vracia k otázke statusu vety s genitívnym podmetom. Prípomína starší názor E. Paulinyho, ktorý nepokladá genitív za skutočný gramatický podmet dvojčlennej vety a všetky vety s takýmto genitívom nehodnotí jednoznačne ako dvojčlenne s vyjadreným subjektom. J. Ružička tu interpretuje viacero „sporných“ prípadov, napr. vety s kvantifikátorom typu *Stohov tam stojí neúrekom*. V týchto typoch štruktúr sa ako podmet hodnotí podstatné meno (alebo zámeno) v genitíve, pretože príslovke alebo inému výrazu miery sa prisudzuje status nezhodného kvantitatívneho prívlastku. Vracia sa aj k prípadom s vetnou príslovkou *treba*. Na rozdiel od súčasného stavu predpokladá, že vo vete *Na to treba istej ruky*, je podstatné meno alebo zámeno v genitíve podmetom vety, a nie súčasťou vetného základu jednočlennej vety. Dokazuje to podľa neho skutočnosť, že genitív tu možno

nahradiť nominatívom. V dnešnom jazyku na takúto transformáciu nachádzame doklady najmä v starších umeleckých textoch (napr. *Bola treba kritika spoločenského života.*) a postupne sa presadzuje tendencia alternovať genitív akuzatívom (*Kritiku možno aj treba.*).

Jednou z posledných prác zaoberajúcich sa problematikou subjektového genitívu je štúdia J. Kačalu *Genitívna kvantitatívna modifikácia gramatického podmetu (Príspevok k teórii vetných členov, osobitne podmetu)* (2002, s. 65 – 73). Autor pri stvárnení subjektu v slovenskej vete rozlišuje základnú podobu (vyjadrenú substantívom v nominatíve singuláru alebo plurálu) a päť modifikovaných podôb, čiže modifikátov (1. gramatický podmet v tvare genitívu singuláru alebo plurálu, 2. zložený gramatický podmet utvorený spojením kvantitatívneho výrazu (najčastejšie základnej číslovky) v tvare nominatívu a substantíva v tvare genitívu, 3. gramatický podmet vyjadrený neurčitkom slovesa, 4. všeobecný alebo nulový gramatický podmet signalizovaný (iba) určitým tvarom prísudkového slovesa a 5. gramatický podmet vo forme vedľajšej vety). Pozornosť sa tu venuje práve prvému typu modifikátu, pričom osobitne sa hodnotia prípady syntagmatickej kvantitatívnej modifikácie a genitívnej kvantitatívnej modifikácie gramatického podmetu. Modifikovaná podoba stvárnenia subjektu však neznamená, že ide o príznakové štruktúry. Vo vetách s genitívnym podmetom ako istom syntaktickom type nejde o významovú alebo výrazovú príznakovosť, aby sme ich ako celok mohli či mali pokladať za príznakové, príznakovými sa tieto typy štruktúr stávajú až za vymedzených podmienok (napr. signálom príznakovosti môže byť intonácia vo vete *Tam bolo detí!*).

Ako to naznačil už J. Ružička vo svojej štúdii o podmete v genitíve, ďalším z radov problémov slovenskej syntaxe, ktoré stáli pred bádateľmi ako výzva, boli otázky späť s problematikou jednočlennej vety. Š. Peciar sa tomuto javu venuje vo svojom článku *Treba s podtitulom Lexikálno-syntaktická štúdia (1950/1951, s. 55 – 57)*. Je zrejmé, že v tomto období bola morfológická terminológia ešte neustálená (výraz *treba* autor označuje ako časticu). Analyzovaný materiál prináša svedectvo o tom, že v dobových textoch sa ešte v značnej miere používali doklady, v ktorých sa objavovala väzba s nominatívom (porov. *treba iba iskra, sú nám treba prekladatelia*).

Okrem predikatívnej jednotky *treba* sa v súvislosti s problematikou jednočlennej vety analyzovali aj ďalšie typy syntaktických konštrukcií. J. Paňko v štúdii *Niektoré neosobné typy vetného základu* (1972, s. 221 – 226) svoju pozornosť venuje neosobným slovesným modifikovaným konštrukciám (*Jánovi sa chce spať*) a neosobným sponovo-menným modifikovaným konštrukciám (*chcelo sa mu byť hercom*).

Jednočlenné štruktúry sa analyzujú aj v štúdii J. Ružičku *Trojčlenná vetná konštrukcia so slovesami existencie* (1982, s. 261 – 268). Ide o prípady, ktoré možno hodnotiť ako gramaticky jednočlenné vety (*nebolo o čom jednat'*) alebo gramaticky dvojčlenné vety (*mamka nemá koho poslať*). Autor tieto štruktúry interpretuje ako

modálne konštrukcie, v ktorých sa elidovalo modálne sloveso možnosti. Pevné slovosledné poradie je signálom, že v prípade týchto štruktúr dochádza k ich frazeologizácii.

Problematika jednočlenných viet je aj predmetom výskumu v štúdiu J. Kupcovej *K výskumu jednočlenných viet* (2001, s. 233 – 245), v ktorej autorka prináša analýzu fungovania týchto typov vetných štruktúr v rôznych jazykoch (poľština, čeština, nemčina).

Pokiaľ ide o otázky späté s fungovaním dvojčlenných viet, v štúdiu J. Ružičku *Osobitné typy dvojčlennej vety* (1960, s. 65 – 89) sa analyzujú „sporné“ prípady tohto vetného typu: 1. vety s nevysloveným podmetom určitým alebo neurčitým a všeobecným, 2. vety s pasívnou konštrukciou, 3. vety s prísudkom v imperatíve, 4. uvádzacie vety, 5. vety s genitívnym podmetom, 6. vety s formálnym podmetom *to*.

Explicitné vyjadrovanie a nevyjadrovanie podmetu zámenom je predmetom článku J. Oravca *Osobné zámená v podmete* (1961, s. 199 – 206). Autor v ňom opisuje faktory podmieňujúce explicitnú realizáciu subjektu personálnym pronomínom. Rozlišuje zámenný podmet použitý z gramatických dôvodov (napr. rozvitie doplnkom, prístavkom, prívlastkom alebo vzťahnou vetou, resp. pri absencii prísudku alebo s citoslovcom v prísudku), vyjadrovanie subjektu osobným zámenom zo stylistických dôvodov (dôraz, citové podfarbenie, opakovanie prísudku s obráteným slovosledom) a osobitne tiež vymedzuje substantivizované osobné zámená v podmete.

Špecifickou otázkou je problematika slovosledu podmetu a prísudku v slovenskej vete, ktorá sa riešila už v článku B. Letza *Slovosledný pomer nášho podmetu a prísudku* (1935/1936, s. 122 – 131, s. 156 – 164). Autor v ňom opisuje prípady s iníciaľovým postavením prísudku, a to v absolútnej pozícii (na začiatku vety) a v relatívnej pozícii (po rozvíjajúcich vetných členoch), so strednou polohou prísudku (podmet + prísudok, resp. podmet + rozvíjací člen + prísudok) a s koncovým postavením prísudku, pričom každú z uvedených slovosledných realizácií opisuje v ľudovej reči a v umeleckých a odborných textoch.

Pozícia predikátu v jednoduchej vete, vo vedľajšej vete a v hlavnej vete (ak pred ňou stojí vedľajšia veta) je námetom štúdie F. Kočiša *Slovosledné tendencie v slovenskej syntaxi* (1991, s. 129 – 139). Materiálovou základňou výskumu sú texty umeleckého a odborného štýlu. Autor upozorňuje na prípady, keď sa sloveso umiestňuje vo vete na druhom mieste bez toho, aby existovalo o tom v syntaxi presne formulované pravidlo, čo považuje za prevzatie českého slovosledného modelu. Odmieta oddeľovanie princípu syntagmatického usporiadania od slovosledu a poukazuje na prípady, keď má narušenie syntagmatického princípu závažné dôsledky pre funkčnú perspektívu vety.

Pokiaľ ide o vzťah medzi podmetom a prísudkom v dvojčlennej vete, na stránkach SR sa intenzívne diskutovalo najmä o vyjadrovaní zhody. J. Mlacek v práci

Zhoda viacnásobného podmetu a prísudku (1963, s. 214 – 217) zaznamenal zmenu v hodnotení tohto gramatického javu proti staršiemu stavu, ako ho zachytil B. Letz (1950). V štúdiu interpretuje prípady realizácie viacnásobného podmetu pred prísudkom (tu je prísudok raz v singulári, druhý raz v pluráli) a prípady realizácie prísudku pred viacnásobným parataktickým podmetom (v prevažnej väčšine prípadov tu je sloveso v singulári). Osobitne sa tiež interpretujú prípady viacnásobného podmetu, ktorého časti sú navzájom spojené podrad'ovacím vzťahom (hypotakticky) (napr. *otec so synom*). Okrem slovosledu sa už prihliada aj na intenciu autora: forma prísudku sa realizuje podľa toho, či chce pôvodca vyjadriť pluralitu podmetu alebo zdôrazňuje niektorú, obvyčajne prísudku najbližšiu časť podmetu. Na túto štúdiu nadväzuje L. Dvonč vo svojej práci *K niektorým osobitným prípadom zhody prísudku s podmetom* (1964, s. 25 – 31). Bližšiu pozornosť tu venuje otázkam zhody v prípadoch, keď nastáva rozpor medzi gramatickým a prirodzeným rodom substantíva v subjekte (prípady, keď sa na označenie mužských osôb používajú ženské a stredné podstatné mená). Autor analyzuje vyjadrenie zhody na tvare predikátu, ak je podmet vyjadrený archaickými titulmi osôb (napr. *Vaša excelencia*) – tu prevažuje takmer výlučná zhoda podľa gramatického rodu príslušného substantíva (na rozdiel od češtiny). Zároveň však zisťuje, že keď sa takýto titul osoby spája s iným mužským všeobecným alebo vlastným menom, zhoda je podľa substantíva, ktoré je bližšie k prísudku. V skúmaní týchto javov L. Dvonč pokračuje aj v práci *K ďalším osobitným prípadom zhody prísudku s podmetom* (1964, s. 332 – 335), kde sa venuje substantívu *knieža* a jeho kolísaniu medzi neutrom a maskulínom, ako aj substantívam pomenovujúcim osoby mužského rodu vyjadrené obraznými pomenovaniami alebo kryciami menami, prezývkami. Materiál autora ukazuje, že prísudok býva v takýchto prípadoch použitý v mužskom rode – ukazuje sa tu teda prevaha prirodzeného mužského rodu. Ďalšou tematicky podobne ladenou prácou je štúdia Š. Peciara *Spresnenie pravidiel o zhode prísudku s podmetom* (1979, s. 211 – 214), v ktorej sa opisuje tvar slovesa v prísudku v spojení s viacnásobným subjektom, pričom sa skúmajú podoby s anteponovaným a postponovaným subjektom. Osobitne sa tiež analyzuje subjekt typu *matka so synom* a *voz za vozom* a uplatňovanie zhody na predikáte pri podmetoch tohto typu.

Jednou z posledných prác na túto tému je štúdia J. Kačalu *Neutrum ako signál nekongruencie syntaktických jednotiek v syntagme* (2005, s. 211 – 222). Autor v nej opisuje stredný rod ako jeden z členov gramatickej kategórie rodu, ktorý je nielen súčasťou paradigmatickej úrovne systému, ale má výrazné postavenie aj na syntagmatickej rovine systému jazyka. Podľa autora má v syntaxi stredný rod osobitné funkcie, a to: 1. signalizovať nekongruenciu v syntagme dvoch základných členov dvojčlennej vety a 2. signalizovať výnimočné postavenie jediného určitého tvaru neosobných sloviess pri vyjadrovaní predikačných kategórií na slovesnom vetnom základe v jednočlennej vete. Analýza sa tu teda zameriava na osobitné prípady stvár-

nenia subjektu, napr. genitívny podmet, neurčitkový podmet, podmetovú vedľajšiu vetu, podmet vyjadrený priamou rečou a pod.

Ďalšou oblasťou v rámci vetnočlenskej problematiky je otázka viacnásobnosti prísudku, ktorá súvisí so stanovením hranice medzi vetou a súvetím. V 60. a 70. rokoch sa do diskusie o viacnásobnosti prísudku zapájajú českí lingvisti, porov. J. Hrbáček *O niekoľikanásobnosti prísudku* (1968, s. 108 – 111) a *Ještě k niekoľikanásobnému prísudku* (1970, s. 235 – 239), K. Svoboda *O souřadném a několikanásobném prísudku* (1971, s. 245 – 252). V štúdiu J. Mlacka *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu* (1967, s. 74 – 78) sa argumentuje proti vymedzeniu viacnásobného predikátu. Podľa autora nemôže byť rozhodujúcim kritériom pri určovaní hraníc jednoduchej vety a súvetia, ako sa to v doterajších náhľadoch takmer axiomaticky predpokladalo, napríklad vlastnosť spoločného podmetu a za viacnásobný prísudok nemožno pokladať ani tie prípady, v ktorých ide o opakovanie toho istého slovesa alebo mena v prísudku. Dôvodom je, že každý prísudok i vetný základ je organizujúcim prvkom vety, takéto prípady preto treba hodnotiť ako súvetia. Problematike viacnásobnosti z hľadiska fungovania v syntagme sa venuje aj F. Kočiš v štúdiu *O viacnásobnom prísudku zo syntagmatického hľadiska* (1990, s. 108 – 117). Na Mlackovu štúdiu o päťdesiat rokov nadväzuje J. Pavlovič vo svojej práci *O jednom druhu syntaktických konštrukcií so zloženým vetným členom* (2016, s. 30 – 38), v ktorej sa venuje problematike zloženého vetného člena v prípadoch zmnoženého vyjadrenia jednej z jeho zložiek. Osobitne sa tu riešia práve prípady tzv. predikatívnych vetných členov, pri ktorých má zmnoženie závažný výsledok na syntaktickej rovine. Autor každú kumuláciu predikatívnych jednotiek hodnotí ako nový vetotvorný akt, a teda aj ako nový prísudok alebo vetný základ.

3.1.2. Výskum rozvíjajúcich vetných členov

Okrem základných vetných členov sa na stránkach SR od 50. rokov 20. storočia pozornosť venuje aj rozvíjajúcim vetným členom.

M. Marsinová v práci *Vyjadrovanie časových okolností spojeniami s predložkou v/vo* (1958, s. 143 – 158) interpretuje adverbialne spojenia s lokálom (v slovenčine ide o produktívne štruktúry), spojenia s akuzatívom (v slovenčine ide o zriedkavejšie štruktúry, ktoré sú obmedzené na isté sémantické skupiny) a spojenia s akuzatívom aj lokálom. Autorka konštatuje, že adverbialia s lokálom sú v jazyku bežnejšie a živšie, zatiaľ čo akuzatívne spojenia majú knižný, archaizujúci charakter.

Analýzu formálnych prostriedkov realizácie adverbialne podmienky nachádzame v štúdiu J. Oravca *Vyjadrovanie podmienky predložkovými pádmami* (1972, s. 73 – 80). Autor v nej interpretuje spôsoby vyjadrenia podmienkových vzťahov, pričom konštatuje, že predložky, ktorými sa táto významová relácia špecifikuje, sú nedynamické a vyjadrujú kontakt v priestore alebo čase, prípadne iný kontakt. P. Ondrus sa

venuje otázke špecifického typu viacnásobného adverbialu v práci *Viacnásobné príslovkové určenie vo vete typu Ostal vzadu, pri plote* (1974, s. 98 – 100) a A. Oravcová skúma jeden z výrazových prostriedkov vyjadrenia adverbialu v štúdiu *Príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirôvnávacou spojkou* (1982, s. 288 – 298).

Predmetom viacerých reflexií a diskusií, ktoré prebiehali na stránkach časopisov Slovenská reč a Kultúra slova, bola otázka vyjadrovania významov príčiny a účelu prostredníctvom predložky *kvôli*. V práci F. Kočiša *Má predložka kvôli príčinný alebo cieľový, resp. prospechový význam?* (1996, s. 189 – 192) sa konštatuje, že nenáležitú používanie tejto predložky v príčinnom význame znejasnilo jej základný význam, a tak prispelo k tomu, že v cieľovom význame sa využíva veľmi zriedkavo (príčinom ako možná príčina takéhoto stavu sa uvádza vplyv češtiny a západoslovenských nárečí). Takýto úzus autor hodnotí ako nesprávny, resp. nespisovný. Podľa neho existujúca jazyková prax môže dokonca viesť k tomu, že sa vnútorne diferencované významové bohatstvo adverbialného vyjadrovania začne z nášho spisovného jazyka vytrácať. Z iných názorových pozícií sa k tejto problematike vracia J. Dolník v štúdiu *Ku kritike reflexívologického prístupu k spisovnému jazyku* (2000, s. 214 – 220). Reaguje v nej najmä na prácu J. Kačalu *Príčinný vzťah pri predložke pre a kvôli* (2000), uverejnenú v Kultúre slova, a na jeho kritiku používania predložky *kvôli* v príčinnom význame. Dolníková analýza je ukázkou odlišných prístupov uplatňovaných pri reflexii jazyka v reflexívologickom a pragmatickologickom prístupe. Na túto argumentačnú líniu nadväzuje štúdia A. Jarošovej *Problém významu predložky kvôli na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu* (2010, s. 159 – 169). Autorka v nej poukazuje na fakt, že predložka *kvôli* sa v jazykovej praxi používa nielen v kodifikovanom účelovom význame, ale aj v príčinnom význame, ktorý dovedajšia kodifikácia nepripúšťala. Predkladá v nej viacero argumentov, prečo možno príčinný (dôvodový) význam tejto predložky považovať za logický a systémovo prijateľný, a na základe materiálnej analýzy ukazuje, že hoci je v príčinnom význame predložka *kvôli* synonymná s predložkou *pre*, pri jazykovom stvárnení osoby ako príčiny konania sa predložka *kvôli* v príčinnom význame používa preferenčne.

Spomedzi rozvíjajúcich vetných členov sa značná pozornosť venuje atribútu. V prvom rade sa riešia otázky týkajúce sa jeho slovosledného postavenia. J. Ružička v práci *Poznámky o polohe zhodného prívlastku* (1958, s. 35 – 40) opisuje faktory podmieňujúce postpozíciu zhodného prívlastku (vymedzujú sa tu rôzne dôvody postpozície: relikty staršieho stavu, estetizujúca funkcia a zdôraznenie, napr. nadávky). L. Dvonč v štúdiu *Zhodný postpozitívny prívlastok v nadávkach* (1959, s. 213 – 225) nadväzuje na spomínanú prácu J. Ružičku a venuje sa problematike nadávok s atributívnou platnosťou a ich slovoslednej realizácii (odlišujú sa tu nadávky utvorené z toho istého základu ako nadradené substantívum a nadávky utvorené z iného základu). Autor tu tiež skúma, aké typy „citových“ slov figurujú v takomto type konštrukcie v po-

zícii atribútu (v rámci tried akostných a vzťahových adjektív, privlastňovacích adjektív, zámen, čísloviek). Slovosled viacerých atribútov rozvíjajúcich jedno substantívum je predmetom štúdie L. Dvonča *Poradie adjektívnych prívlastkov pri podstatnom mene* (1955, s. 185 – 186).

Druhou kľúčovou otázkou je problematika viacnásobnosti atribútu. Práve problematikou viacnásobných vetných členov v texte literárneho kritika A. Matušku sa vo svojej štúdii *Viacnásobné vetné členy v diele A. Matušku* (1965, s. 80 – 88) zaoberal J. Mlacek. V práci *O jednom type viacnásobného prívlastku* (1968, s. 21 – 25) svoju pozornosť sústreďuje práve na atribút a na jeho funkcie a používanie v textoch. Vymedzujú sa tu podmienky viacnásobnosti (viacnásobný prívlastok podľa autora vzniká, ak jeho prvky sú funkčne rovnocenné a ich spojenie s nadradeným vetným členom je rovnako gramatikalizované, hoci sa môžu odlišovať väzbou, podobou formálnej realizácie). Autor poukazuje na prípady, keď sa vo viacnásobnom prívlastku kombinujú zhodné aj nezhodné zložky (napr. *človek máš, a preto výnimočný*). Spoločným kritériom na identifikáciu takejto viacnásobného prívlastku je podľa neho možnosť explicitne vyjadriť priradovací vzťah medzi zhodnou a nezhodnou časťou nejakou priradovacou spojkou.

Samostatnou otázkou bolo tiež hodnotenie vetnočlenskej platnosti výrazov v prípade tzv. nominálnych skupín so zhodnými substantívami. J. Oravec v štúdii *Syntaktické vzťahy členov v tesných spojeniach zhodných substantív* (1973, s. 83 – 92) poukazuje na rôznorodé hodnotenia takýchto štruktúr, ktoré sa tradične hodnotili ako spojenia substantíva s tesným prístavkom. Proti širokému tradičnému chápaniu prístavku ako voľného i tzv. tesného prístavku vznikla averzia i v školskej praxi. Ako zhodné sa tradične hodnotili anteponované prívlastky typu *chudák dedo*, avšak v tradičnej jazykovednej terminológii sa nespomínal typ postponovaného zhodného prívlastku. Autor v prípade týchto štruktúr navrhuje termín zhodný substantívny prívlastok apozičný. J. Vaňko sa v štúdii *O jednom type postupne rozvíjajúceho prívlastku* (1992, s. 227 – 235) venuje zloženým substantívnym syntagmám, v ktorých nadradené substantívum je určované zhodným adjektívnym a nezhodným substantívnym prívlastkom. Upozorňuje na prípady substantívnych syntagiem s tzv. valenčným prívlastkom, ktoré môžu byť ako celok určené ďalším atribútom.

Prehľadový charakter má štúdia J. Nižníkovej *Výmedzenie prívlastku v starších jazykovedných príručkách* (1975, s. 204 – 212), v ktorej autorka opisuje paletu názorov na prívlastok ako vetný člen od Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a pokúša sa ich konfrontovať s dnešnými poznatkami.

3.1.3. Syntagmatické výskumy

Intenzívnejší záujem o výskum syntagmatiky sa v slovenskom kontexte datuje od 70. rokov 20. storočia. F. Kočíš v štúdii *Náčrt triedenia syntagiem v slovenčine* (1979, s. 284 – 292) ponúka základné, hierarchicky odstupňované klasifikačné kri-

teriá ako východisko triedenia syntagiem (typ syntaktického vzťahu, počet členov, vnútorná syntaktická situácia v rámci jednotlivých typov syntagiem). Jeho štúdiá *Syntaktický a sémantický prvok v syntagme* (1978, s. 14 – 22) prináša výklad o dvoch základných syntaktických jednotkách – o priraďovacej a podraďovacej syntagme. Pri ich analýze sa uplatňuje semaziologický prístup: z hľadiska syntaktickej teórie závislostnej syntaxe sa ako primárna vymedzuje formálna stránka syntagmy, čiže syntaktická rovnocennosť alebo syntaktická závislosť medzi členmi syntagmy.

Na túto štúdiu kriticky reagoval J. Kačala v článku *Obsah a forma v syntaxi* (1978, s. 352 – 358). Jeho nesúhlas sa týka najmä vymedzenia obsahovej a formálnej stránky syntagmy, pričom zdôrazňuje potrebu vymedzovať bilaterálnu stránku syntagmy pomocou prvkov syntaktickej roviny jazykového systému (čím nechce poprieť jestvovanie sémantického prvku v syntagme). Za primerané nepokladá autor ani chápanie zhody, väzby a primkynania ako morfológických prostriedkov na realizáciu syntaktického vzťahu.

J. Dolník vo svojej štúdií *Obsah a forma syntagmy* (1987, s. 34 – 44) reaguje na polemickú diskusiu medzi J. Kačalom a F. Kočišom o bilaterálnosti syntagmy, prebiehajúcej na stránkach SR (porov. Kočiš 1978, s. 14 – 22; Kačala 1978, s. 352 – 358) a Jazykovedného časopisu (porov. Kočiš 1981, s. 69 – 78; Kačala 1982, s. 159 – 170). Pri návrhu na opis podraďovacej syntagmy navrhuje diferencovať medzi vonkajším a vnútorným obsahom a formou, zohľadňujúc ideálnu aj materiálu zložku týchto javov. Konštatuje, že termín syntagma je vhodný len na označenie abstraktného javu (invariantu), zatiaľ čo na označenie exemplárov je primeraný termín slovné spojenie. Nadväzujúc na diskusie o bilaterálnej povahe syntagmy, J. Horecký vo svojej štúdií *Obsah, forma a funkcia syntagmy* (1987, s. 362 – 366) pripomína, že pri úvahách o podstate syntagmy si nevystačíme len s obsahom a formou. Autor túto dvojčlenku rozširuje o tretí rozmer – funkciu. Funkciou syntagmy je podľa autora byť formou konštrukcie a rámcom na uplatňovanie vetných členov.

J. Ružička v štúdiách *K problému pomocných slovies* (1957, s. 269 – 281) a *Recipročná syntagma* (1982, s. 103 – 107) etabluje termín „recipročná syntagma“ a definuje tento typ syntagmatického útvaru ako osobitný druh determinatívnej syntagmy, v ktorej sa spája pomocná zložka a plnovýznamová zložka.

Od 80. rokov 20. storočia na stránkach SR publikuje F. Kočiš sériu článkov o problematike tzv. zloženej syntagmy. V práci *Vzájomný vzťah príslovkových určení v zloženej syntagme* (1980, s. 138 – 143) skúma štruktúry s dvoma príslovkovými určeními, pričom rozlišuje prípady rovnorodých určení v závislostnom vzťahu, sémanticky rovnorodých príslovkových určení, ktoré nie sú vo vzájomnom determinatívnom vzťahu a medzi ktorými je len logický vzťah, a sémanticky rôznorodých príslovkových určení. Osobitne sa analyzujú tzv. prístavkovo-determinatívne príslovkové určenia (napr. *Raz, koncom októbra roku tisíc deväťsto tridsaťosem, krčma pripomenula*

ľudom časy najväčšej slávy). V štúdiu *Kongruentné zložené substantívne syntagmy* (1981, s. 129 – 140) zasa opisuje, ako sa tvoria zložené substantívne syntagmy s najmenej dvoma kongruentnými prívlastkami, ktoré zo sémantického hľadiska tvoria rad atribútov rozličnej relačnej a kvantitatívno-kvalitatívnej hodnoty. Štúdia *Nekongruentné a kongruentno-nekongruentné zložené substantívne syntagmy* (1982, s. 12 – 22) sa zameriava na oblasť nekongruentných a nekongruentno-kongruentných zložených substantívnych syntagiem. V článku *Objektové zložené syntagmy* (1983, s. 14 – 25) zasa autor skúma konštrukčnú variabilnosť v syntagme s dvoma predmetmi. Tieto syntagmatické útvary sa klasifikujú na základe rôznych kritérií (typ syntaktického vzťahu, slovosled, počet predmetov). V štúdiu *Adverbiálno-objektové zložené syntagmy* (1986, s. s. 79 – 92) sa pozornosť venuje prípadom sloviac rozvíjaným najmenej jedným príslovkovým určením a najmenej jedným objektom zároveň, pričom okolnostné určenie je vzhľadom na lexikálny obsah slovesa a objektu obligatórne alebo aspoň kontextovo viazané. No a napokon môžeme spomenúť prácu *Zapájanie priraďovacích syntagiem do štruktúry vety* (1993, s. 268 – 275), v ktorej sa autor vracia k problematike viacnásobnosti hlavných vetných členov, najmä prísudku (osobitne sa interpretuje viacnásobnosť menných častí, resp. infinitívov), viacnásobných doplnkov a prístavkov a viacnásobných rozvíjajúcich vetných členov.

J. Kačala vo svojej štúdiu *Nesyntagmatické útvary v syntaxi vety* (2002, s. 129 – 136) skúma útvary skladajúce sa najmenej z dvoch neplnovýznamových, prípadne v širšom zmysle nepomenúvacích prvkov slovnej zásoby jazyka, ktoré fungujú ako súčasť vety vybudovanej na syntaktických a syntagmatických vzťahoch, prípadne ako samostatná veta alebo ako súvetie. Podobná tematika je pertraktovaná v jeho štúdiu *Syntagmatické a nesyntagmatické spájanie syntaktických jednotiek vo vete* (2004, s. 257 – 269), kde sa postulujú rozdiel medzi syntaktickým (syntagmatickým) vzťahom, ktorý je obsahovou základňou syntagmatického spojenia (syntagmy), a syntaktickou súvislosťou, ktorou sa myslí nešpecifikovaná syntaktická zviazanosť členov vety, pričom táto zviazanosť nemusí mať syntagmatický ráz. Osobitná pozornosť sa v tejto súvislosti venuje problematike zhody. Autor kriticky komentuje vymedzovanie zhody ako gramatickej kategórie napr. v *Morfológii slovenského jazyka* (1966). Poukazuje na fakt, že zatiaľ čo gramatické kategórie sú javy znakového povahy, majú teda svoju významovú a výrazovú stránku, zhoda nepredstavuje bilaterálny, ale iba unilaterálny jav formálneho charakteru.

3.2. VÝSKUMY NA PRIESEČNÍKU SYNTAXE A INÝCH JAZYKOVÝCH DISCIPLÍN

3.2.1. Syntax a morfológia

Viacero prác, ktoré sa venujú vetnočlenským a syntagmatickým otázkam, nemožno klasifikovať iba v rámci syntaktických výskumov, ale ide o diela vznikajúce

na priesečníku syntaxe a iných jazykových disciplín. Najbližšou „mladšou sestrou“ syntaxe je morfológická rovina jazyka. V rámci nej má osobitné postavenie najmä slovnodruhovú problematiku a otázky syntaktických funkcií slovných druhov. Týmto otázkam sa venujú práce J. Vavra *Zo syntaxe zámena čo* (1942/1943, s. 173 – 178, 222 – 224) a *Zo syntaxe číslovky jeden* (1946, s. 30 – 39). Napriek avizovanému názvu ide o články, ktoré nie sú orientované úzko syntakticky, ale ilustrujú sa nimi rôzne použitia a slovnodruhovú transpozície analyzovaných jednotiek.

Syntakticky „najcitlivejším“ slovným druhom je prednostne verbum, a to vďaka jeho predikačnej, vetotvornej funkcii. Tematike slovesa sú venované práce J. Ružičku *Príspevok ku skladbe slovesa byť – som* (1952/1953, s. 398 – 405) a *K problému pomocných slovies* (1957, s. 269 – 281). V roku 1955 sa konala pracovná konferencia o sporných otázkach slovenskej gramatiky a o niektorých problémoch lexicológie a z tejto konferencie boli v dvojčísle 1 – 2 z roku 1956 uverejnené viaceré príspevky. M. Marsinová sa vo svojej štúdiu *Sémantický rozbor sponových slovies* (1956, s. 51 – 54) venovala sponovým slovesám. Okrem tzv. základných sponových slovies *byť* a *mať* skúmala aj tzv. sponové fázové slovesá (napr. *stať sa*) a sponové slovesá, v ktorých význame je zahrnutý predpoklad existencie (napr. *zdať sa*). V jej prístupe sa medzi spony zaraďujú aj jednotky *znamenat'*, *značiť'*, ktoré sa v súčasných prácach hodnotia ako autosémantické. Cieľom štúdie Š. Peciara *Funkcie slovesa byť v spisovnej slovenčine* (1958, s. 20 – 34) bolo spracovanie tohto verba vo výkladovom slovníku (a záver štúdie uvádza aj ukázkové spracovanie hesla), takže v rámci analýzy sa tu ilustrujú rozličné funkcie tohto slovesa, najmä ako plnovýznamového verba a ako spony, jeho používanie v neosobných konštrukciách, prípady jeho modálnych významov, prípady frazeologizácie, ako aj štruktúry s verbalizačnou, kategorizačnou funkciou.

Štúdia J. Kačalu *Podstata syntaktických kategórií* (2000, s. 129 – 138) definuje syntaktické kategórie ako pendant morfológických kategórií, oba javy spolu konštituujú v jazyku gramatické kategórie. Autor pracuje s dvoma základnými skupinami syntaktických kategórií: predikačnými a kongruenčnými. Predikačná syntaktická kategória osoby sa viaže na podmet dvojčlennej vety, kým predikačné syntaktické kategórie času a spôsobu sa viažu na predikát dvojčlennej, ako aj jednočlennej vety. Kongruenčné kategórie ďalej člení na gramatické (kategórie osoby, gramatického rodu, pádu a čísla) a referenčné (zápor).

3.2.2. Syntax a lexicológia

Spolupráca syntaxe a lexicológie sa týka tých jazykových javov, ktorá stoja na hranici medzi lexikálnymi jednotkami a syntaktickými konštrukciami.

Medzi takéto javy patrí oblasť lexikálnej a syntaktickej reflexivity a reciprocity. Lexikálne reflexíva a reciprocíva sú jednotky lexikálnej povahy so zvratným

komponentom plniacim funkcie prázdnej lexikálnej morfémy alebo derivačnej morfémy. Syntaktické reflexíva a reciprocíva predstavujú konštrukcie s pronomínálnym zvratným komponentom, ktorý plní vo vetnej štruktúre vetnočlenské funkcie. Hranica medzi týmito dvoma skupinami však býva často neostrá a graduálna. Spomínanú problematiku nachádzame rozpracovanú už v prácach A. Jánošíka *Prechodné slovesá so zvratným zámenom sa v slovenčine* (1949/1950, s. 216 – 238) a *Druhotné zvratné tvary pri niektorých slovesách v slovenčine* (1949/1950, s. 273 – 289). V prípade prechodných slovies so zvratným zámenom *sa* sa tu uvažuje o tom, že dané zámeno nemá len úlohu vetného predmetu, ale funguje ako „pomocné slovko“, „partikula“, ktorá má spojitosť s podmetom. Opis funkcií takejto zvratnej „partikuly“ však v práci detailnejšie analyzovaný nenachádzame. Autor sa v rámci analýzy venuje viacerým „sporným“ prípadom, pri ktorých je status reflexíva diskutabilný. Viaceré závery, ku ktorým autor dospieva, sú však sporné. Ako zvratné slovesá so zámenom *sa* sa tu napríklad analyzujú prípady typu *obliekať sa*, ale aj *sánkovať sa* (autor konštatuje, že zámeno *sa* tu vyjadruje predmet ako „trpiteľa“ deja). Na druhej strane štruktúry typu *autobus sa zastavil*, *vyučovanie sa začína*, *strom sa kolíše* autor hodnotí ako prípady reflexívneho pasíva. Pre príspevky je tiež charakteristická neustálená a nedostatočne vymedzená terminológia (zvratné sloveso – zvratné tvary – zvratné formy). Termínom „druhotná zvratná forma“ označuje prípady reflexívneho použitia primárne nereflexívneho verba typu *minúť/minúť sa* (napr. *leto minulo/sa minulo*). Odlišujú sa tu prípady s jemným významovým rozdielom medzi zvratnou a nezvratnou podobou a prípady bez rozdielu vo význame, ktoré vytvárajú dublety.

Posesívne reflexívne pronomen a jeho používanie vo vetných štruktúrach je predmetom štúdie I. Eliáša *O zámenne svoj v slovenčine* (1943/1944, s. 289 – 296). Autor napríklad poukazuje na príklady, keď sa daným zámenom odkazuje na povrchový alebo vnorený subjekt, na pragmatické funkcie osobných posesív v porovnaní s reflexívnym posesívom, na používanie osobných posesív namiesto reflexívneho posesíva (čo sa tu vysvetľuje ako vplyv latinčiny).

Materiálovo dotované, terminologicky precízne a argumentačne presvedčivé sú štúdie J. Oravca *Zvratné zámeno si v objektivej funkcii* (1975, s. 193 – 201) a *Voľné datívy vyjadrené zvratným zámenom si* (1975, s. 275 – 283). Za významné možno považovať jeho zistenie, ku ktorému dospel na základe rozboru slovenského materiálu: rozšírený a v slavistike tradovaný predpoklad o veľkej zriedkavosti objektového významu zvratných zámen *sa*, *si* pokladá za neudržateľný. Naopak, pri analýze poukazuje na pevnú objektívnu funkciu zvratného *si* pri vybraných skupinách slovies (napr. pri slovesách, ktoré označujú prejavy vôle – keďže vyjadrujú uplatňovanie vôle činiteľa voči inej osobe, umožňujú aj retroakciu vyjadrenú zvratným zámenom). V druhej menovanej práci sa autor pokúša o delimitáciu objektívnych a tzv. voľných datívov, pričom pri stanovovaní tejto hranice už badať náznak škálovitého,

graduálneho vnímania tohto protikladu (to sa odráža aj vo formuláciách, podľa ktorých najbližšie k objektovému datívu stojí prospechový datív, voľnejšie súvisí s významom slovesa privlastňovací datív a najvoľnejší vzťah k slovesu má citový datív). Na práce J. Oravca nadväzuje aj M. Ivanová vo svojej štúdií *Datívny reflexívny marker si a jeho lexikografické spracovanie v slovenčine* (2018, s. 235 – 260). Jej cieľom je riešenie otázok, ako lexikograficky spracovať rôzne typy datívneho reflexívneho markera pri uvádzaní heslovej podoby jednotiek a jeho zachytení vo valenčnej schéme slovesa, ktorá sa v zjednodušenej podobe prezentuje v uvedenom slovníku ako slovesná väzba podľa dohodnutej internej koncepcie. Osobitne sa tu analyzujú reflexíva tantum datívneho typu, odvodené reflexíva datívneho typu, reflexívne varianty, pragmaticky podmienené reflexívne podoby nereflexívnych verb a reflexívne konštrukcie.

Významnou prácou v oblasti reflexivity je štúdia A. Jarošovej *Problémy vymedzenia statusu komponentu sa v konštrukciách typu umývať sa a vidieť sa* (2017, s. 103 – 115), v ktorých sa rekapituluje vývin názorov na povahu reflexivity pri verbách typu *umývať sa a vidieť sa*. Na základe premysleného argumentačného inštrumentária sa postulujú hranice medzi lexikálnou reflexivitou v prípade zvrätneho slovesa typu *umývať sa* a syntaktickou reflexivitou v prípade reflexívnej konštrukcie *vidieť sa*. V oblasti výskumu reciprocit sa o delimitáciu lexikálnej a syntaktickej reciprocit pokúsila M. Ivanová vo svojej štúdií *Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania* (2020, s. 143 – 161), a to so zreteľom na lexikografické spracovanie recipročných slovies vo výkladovom slovníku. Využitie korpusových dát pri analýze zvratnosti nachádzame v práci R. Garabíka, A. Karčovej a A. Žákovej *Kvantitatívna analýza polyfunkčného komponentu sa na báze Slovenského národného korpusu* (2018, s. 23 – 34). Zo štatistickej analýzy korpusového materiálu podľa autorov vyplýva, že kvalitatívne vyjadrenie niektorých aspektov zvratnosti slovies v slovenčine sa dá redukovať na jeden parameter, ktorý nazývajú „savosť“ (s hodnotou 1), a ten im umožňuje interpretovať prípady úplne zvratných slovies (ich hodnota sa blíži 1) a úplne nezvratných slovies (ich hodnota sa blíži 0), ako aj stred intervalu s inými možnými funkciami komponentu *sa*.

K javom stojacim na pomedzi syntaktických a lexikálnych jednotiek patria aj prípady viacslovných spojení, ktoré možno hodnotiť ako viacslovné pomenovania (ktoré sú v kompetencii lexicológie) alebo ako voľné syntagmy (ktoré sú v kompetencii syntaxe). Pravda, jednoznačná hranica medzi nimi je neraz neostrá a príslušnosť konkrétnej jednotky do jednej alebo druhej skupiny výrazov diskutabilná. Analýze týchto problémov je venovaná štúdia M. Ološtiaka *O syntaktickej motivácii lexikálnych jednotiek* (2010, s. 10 – 28).

Interpretáciu syntaktických charakteristík frazeologických jednotiek nachádzame v štúdií J. Mlacka *O syntaktickej interpretácii frazém v Ružičkovej Skladbe neur-*

čítka v slovenskom spisovnom jazyku (2017, s. 33 – 40). V Ružičkovom prístupe k chápaniu syntaktických vlastností frazém sa podľa J. Mlacka odrážalo autorovo presvedčenie o univerzálnej platnosti syntaktických zákonitostí vo všetkých typoch slovných spojení, teda aj vo frazémach.

Problemátike analytických spojení sa zasa venuje práca E. Krošlákovej *O prekladani staroslovienskych analytických spojení do slovenčiny (Na 1100. výročie smrti Metoda)* (1985, s. 193 – 197). Autorka analyzuje otázky spojené s prekladom slovesno-menných spojení, utvorených zo všeobecného, sémanticky oslabeného slovesa a z plnovýznamového substantívneho komponentu, ktorý je variabilný. Uprednostnenie jednoslovných prekladových ekvivalentov vedie v slovenskom preklade vo vybraných prípadoch k odstráneniu redundancie, výrazovej nadbytočnosti.

Kolokabilita ako prípad formálnej a významovej spájateľnosti jednotiek a ich schopnosti kombinovať sa je predmetom štúdie J. Kačalu *Spájateľnosť substantív favorit a ašpirant* (1973, s. 335 – 340).

3.2.3. Syntax a štylistika

Súvzťažnosť syntaktických výskumov a otázok vzťahujúcich sa na teóriu textu a iné štylistické javy sa v prácach uverejnených na stránkach Slovenskej reči týkala viacerých tematických okruhov.

V prvom rade možno spomenúť frekvenčné výskumy umeleckých textov, ktoré realizoval J. Mlacek. V roku 1965 publikoval štúdiu *K výskytu niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine* (1965, s. 215 – 219), v ktorej sa venoval zastúpeniu jednotlivých typov prívlastku v umeleckých textoch. V štúdií *O frekvencii vetných členov v súvislom texte* (Mlacek 1973, s. 93 – 96) sa analyzuje 24 000 viet z 24 diel prevažne z umeleckého (menej z odborného, resp. i publicistického) štýlu. Ide o prvú podobnú analýzu v slovenskom kontexte. Autor v nej dospieva k viacerým zaujímavým frekvenčným zisteniam (napr. na základe analýzy sa konštatuje, že veta z umeleckého štýlu máva priemerné hodnoty okolo 3 až 4 vetných členov, kým veta v odbornom štýle sa pohybuje okolo 5 až 7 vetných členov). Veľký rozptyl sa týka najmä používania prívlastku. Na Mlackovu prácu nadväzuje štúdia L. Uhlírovej *O frekvencii vetných členů v souvislém textu* (1974, s. 141 – 145), v ktorej sa výsledky slovenského výskumu konfrontujú s obdobne realizovaným výskumom českého materiálu (hoci český materiál bol rozsahom menší ako slovenský, zahŕňal len 4000 viet z populárnovedných textov rôznych žánrov). České dáta ukázali, že v odbornom štýle je najfrekvencovanejší atribút (29 %), po ňom nasleduje adverbálie (22 %) a objekt (8 %). Autorka poukazuje na zaujímavé zistenie, že v slovenskom materiáli je iný pomer objektu a adverbálie (17 % : 20 %). Dôvodom môžu byť jednak odlišné kritériá na delimitáciu adverbálie a objektu, ako aj fakt, že J. Mlacek pri stanovení frekvenčnej distribúcie do štatistik pri objekte započítaval aj vedľajšie objektové vety.

Úzky vzťah so štylistikou textu ďalej vykazujú štúdie, v ktorých sa pozornosť venuje problematike syntaktickej výstavby textu rôznych štýlov (predovšetkým umeleckého a publicistického), žánrov alebo registrov, napr. *K syntaxi v súčasnej slovenskej poézii* (Mlacek 1966, s. 335 – 340), *Podoby inverzie v slovenskej poézii* (Mlacek 1972, s. 129 – 140), *Atypické funkcie a podoby priamej reči v umeleckej próze* (Patáková 1978, s. 342 – 351), *Opakovanie výrazu v dialógu umeleckej prózy* (Patáková 1985, s. 18 – 28), *Funkcia opakovacích konštrukcií v umeleckej próze* (Augustinská 1980, s. 278 – 288), *Syntakticko-štylistické vlastnosti vety v priamej rozhlasovej a televíznej hokejovej reportáži* (Tisová 1980, s. 218 – 226), *O niektorých syntaktických prostriedkoch eseje* (Slančová 1984, s. 215 – 224), *Vetná modálnosť náboženskej publicistiky* (Rončáková 2009, s. 321 – 334), resp. vybraným syntaktickým štýlám individuálneho personálneho štýlu, napr. *Vložené vety v Timravínových poviedkach* (Horák 1950/1951, s. 239 – 244), *Stavba vety v románe Petra Jilemnického Kompas v nás* (Darovec 1954, s. 165 – 173), *Ku skladbe v románe Vladimíra Mináča Živí a mŕtvi* (Kočiš 1962, s. 285 – 295), *Viacnásobné vetné členy v diele A. Matušku* (Mlacek 1965, s. 80 – 88), *Vsuvka v diele Alexandra Matušku* (Mlacek 1966, s. 211 – 218), *O syntaxi trilógie Luda Ondrejova* (Mlacek 1968, s. 73 – 79), *Syntax prvých dedinských poviedok M. Kukučina* (Mlacek 1974, s. 149 – 158), *Opakovanie výrazu u Jašíka* (Findra 1966, s. 284 – 291), *Syntakticko-kompozičný pôdorys románu R. Mórica Explózia* (Kočiš 1984, s. 195 – 205).

3.2.4. Syntax a ortografia

Ďalšou „priesečnikovou“ zónou je oblasť výskumu syntaktickej roviny a s ním spätých ortografických problémov. Ide tu najmä o otázky písania čiarky v rôznych typoch syntaktických štruktúr. Tomuto problému sa vo svojich štúdiách venovali J. Mihál (napr. *Interpunkcia i spojky ako, alebo*, 1935/1936, s. 150 – 156), J. Oravec (*Čiarka vo viacnásobných členoch so zlučovacími spojkami aj, i, ani, alebo, či*, 1972; *Čiarka vo viacnásobných výrazoch s opakovanými spojkami aj, i, ani*, 1972, s. 213 – 221), Š. Peciar (*Písanie čiarky pred spojkou čiže*, 1979, s. 129 – 135). Najnovšou prácou na túto tému je štúdia M. Mikušiaka *Problémy slovenského pravopisu čiarky z hľadiska formy* (2021, s. 208 – 229). Autor v nej sumarizuje celý rad problémov súvisiacich s potrebou precizovať, resp. upraviť výklad o písaní čiarky v pripravovaných *Pravidlách slovenského pravopisu*, a to v rôznych typoch konštrukcií (napr. vyčleňovanie voľne vložených/pripojených častí, pripájanie/odčleňovanie priradených viet a vetných členov, vyčleňovanie podradených viet, rektifikačné výrazy, viacslovné spojkové výrazy, konštrukcie s výrazom s oslabenou vetnou platnosťou, konštrukcie so spájacím výrazom *ako*, neurčitkové konštrukcie a pod.). Cieľom je najmä príprava používateľsky „komfortnej“ ortografickej príručky s jednoznačnými výkladmi, bohatou ilustračnou databázou obsahujúcou aj sporné prípady, ktorá dosiaľ v slovenskom kontexte absentuje.

Problematikou písania spojovníka sa zaoberá štúdia L. Kralčáka *Štruktúra a pravopis kongruentných spojení všeobecných podstatných mien* (1992, s. 263 – 269). Autor sa v nej venuje trom typom štruktúr: determinatívnym spojeniam (*učiteľ priekopník*), apozičným primknutiam (*bratranec, učiteľ*) a kompozitám typu *cukráreň-kaviareň*. V práci sa poukazuje na fakt, že existujúce ortografické normy nastavené v pravopisných pravidlách predpokladajú schopnosť dôsledne rozlišovať zložené substantíva od spojení, kde ide o bližšie vymedzenie (spojovník sa nepíše v determinatívnom spojení zhodného postponovaného substantívneho prívlastku s nadradeným substantívom a rovnako ani v apozičnom spojení), čo môže byť v konkrétnych prípadoch náročné a viaceré spojenia sú z tohto hľadiska diskutabilné.

3.3. VALENČNÉ VÝSKUMY

Od 50. do 70. rokov 20. storočia sa výskum valencie v časopise SR sústredil na opis valenčných parametrov vybraných slovíes. J. Oravec sa vo svojej štúdiu *Súčasný stav väzieb pri slovese žiadať (si) a pri jeho odvodeninách* (1955, s. 343 – 350) zaoberá valenčnými doplneniami slovesa *žiadať (si)* a jeho odvodenín. Poukazuje na vývoj, akým prešlo dané sloveso z väzobného hľadiska (pôvodné doplnenie sa realizovalo v bezpredložkovom genitíve), a na súčasný stav formálneho stvárnenia predmetových doplnení pri tejto slovesnej jednotke. Na základe analýzy súčasných textov poukazuje na fakt, že zvyšky genitívnej väzby sú obmedzené lexikálne a štýlovo a poukazuje na faktory, ktoré podmienili preferenciu akuzatívnej väzby (vyhýbanie sa genitívne stvárným doplneniam pri slovese). Osobitná pozornosť sa v štúdiu venuje zvrtným a nezvrtným jednotkám, ako aj použitiam slovíes v rámci jednočlenných a dvojčlenných štruktúr. J. Oravec štruktúry s neurčitkom (napr. *bozkávať s nimi sa mi nežiadalo*) a vedľajšou vetou (napr. *z času na čas žiada sa, aby sme našu pozornosť obrátili späť k župám*) hodnotí ako jednočlenné, hoci neurčitok a vedľajšia veta v daných prípadoch obsadzuje podľa nášho názoru subjektovú pozíciu (čo možno potvrdiť nominalizáciou slovesných tvarov, teda *bozkávanie s nimi sa mi nežiadalo, obrátenie pozornosti späť k župám sa žiada*).

Podobným typom práce je štúdia M. Marsinovej *Valencia slovíes burcovať/vyburcovať, zburcovať* (1969, s. 76 – 81). Zatiaľ čo bezprostrednou motiváciou Oravcovej štúdie bol diachrónny väzobný vývin analyzovaných slovíes, v danej štúdiu analýza slovesných väzieb vychádza z lexikografického spracovania gramatickej spätateľnosti a jej zachytenia vo výkladovom slovníku – *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968). Autorka poukazuje na problémové miesta delimitácie významov slovíes a podrobne opisuje rozsiahlu významovú škálu a bohatú valenciu slovesných jednotiek, pričom navrhuje riešenia, ktoré by viedli k adekvátnejšiemu opisu väzobných doplnení vo výkladovom slovníku.

V práci M. Ivanovej-Šalingovej *Väzba slovíes s významom „bit“ v slovenčine* (1977, s. 3 – 14) sa problematika valencie skúma z kontrastívneho hľadiska. Predmetom štúdie je porovnanie stvárnenia väzobných doplnení pri bezpredponovom imperfektíve *bit'/bít* a pri jeho predponových odvodeninách v slovenčine a češtine. Na základe konfrontácie tejto sémanticky uzavretej a lexikálne, štylisticky aj formálne heterogénnej skupiny slovíes autorka postuluje rozsah zhôd a odlišností pri väzbe v rámci tejto skupiny slovíes v skúmaných jazykoch.

Samostatnú skupinu predstavujú štúdie, v ktorých sa analyzuje problematika slovesa s ohľadom na problematiku intencie. Vymedzenie kategórie intencie v diele E. Paulinyho *Štruktúra slovenského slovesa* (1943) možno považovať za významný príspevok slovenskej lingvistiky k teórii valencie. Na inovatívnosť Paulinyho diela nadväzujú mnohí bádatelia, a to aj v SR. Ako prvý príklad môžeme spomenúť štúdiu J. Ružičku *Bezpodmetový zvratný tvar* (1960, s. 3 – 25). Autor v nej analyzuje tvary typu *ide sa*, pričom pri výklade vychádza práve z rozdelenia slovíes do jednotlivých intenčných typov, ako ich vymedzil spomínaný E. Pauliny. Na jednej strane vydeľuje zvratné tvary s reflexívnym, recipročným alebo trpným významom. Podľa J. Ružičku (1960, s. 6) majú tento zvratný tvar iba činnostné prechodné slovesá (pravda, autor tu ešte nerieši otázku, či tvary typu *kúpe sa* treba hodnotiť ako prípady so zvratným zámenom alebo ide o zvratné sloveso). Druhým typom zvratného tvaru je práve tvar *ide sa*, ktorý podľa autora nemá zvratný, vzájomne zvratný ani trpný význam, ale význam tohto tvaru hodnotí ako činný, aktívny, ide podľa neho o tvar činného rodu (tu sa potom núka otázka, čím sa líši daný tvar od prípadov typu *ideme*; možno konštatovať, že adekvátnejší opis týchto prípadov nachádzame v neskorších prácach, kde sa v súvislosti s tvarmi typu *ide sa* uvažuje ako o reflexívnych deagentívach, porov. napr. Sokolová 1993). J. Ružička (1960, s. 9) takisto uvádza, že činnostné prechodné slovesá zvratný tvar typu *ide sa* nemajú; dokladá len dve výnimky na tento zvratný tvar pri vyjadrenom predmete: *dohánu sa mohli kúpiť*, *zvolávať schôdzky sa v nej nesklo*. Takéto hodnotenia sú však diskutabilné, na čo upozorňuje aj samotný autor. V prípade genitívneho tvaru *dohánu* nejde o predmet, ale o partitívne stvárnený genitív, pričom tvar 3. os. sg. neutra tu je podmienený práve partitívnym subjektom. Podobne v druhom prípade nemožno infinitív *zvolávať* hodnotiť ako predmet, ale ako súčasť zloženého predikátu s modálnym verbom *nesklo zvolávať*. V ďalších častiach sa analyzujú jednotlivé sémantické triedy verb, pri ktorých možno tento zvratný tvar tvoriť. Osobitná pozornosť sa v štúdií venuje tzv. stavovým slovesám typu *žije sa*, *starne sa*. Poukazuje sa na to, že z formálneho hľadiska nie je rozdiel medzi stavovými verbami a činnostnými neprechodnými slovesami a že rozdiel medzi nimi je len čisto sémantický. Takisto sa ďalej analyzujú skupiny tzv. pomocných slovíes, najmä fázových a modálnych. V tejto súvislosti sa núka otázka, ako hodnotiť status infinitívu pri tzv. nezákladných (negramatikalizovaných) modál-

ných verbách typu *zunovalo sa (mu sedieť v izbe)*. Pokiaľ ide o status vety s týmto zvratným tvarom, autor konštatuje, že sa využíva v troch typoch jednočlenných viet: *ide sa, drieme sa mi* (logický subjekt tu je vyjadrený datívom) a *sedí sa mi pohodlne*. Z terminologického hľadiska sa autor prikláňa k riešeniu označovať tento tvar ako bezpodmetový, nie ako neosobný (keďže logický subjekt sa pri ňom dá vyjadriť).

Problematike intencie sa venuje aj J. Kačala v štúdiu *Intenčná hodnota slovesa opršať* (1970, s. 271 – 274), v ktorej reaguje na spracovanie tejto jednotky v *Slovníku slovenského jazyka* (1960).

Otázkami súvisiacimi s aktívnosťou a pasívnosťou verba sa vo svojej štúdiu *Aktívnosť a neaktívnosť vo vete* (1990, s. 165 – 173) zaoberá J. Kačala. Nadväzujúce na E. Paulinyho (1958), ktorý vo svojom vedeckom diele systémovo rozvíjal koncepciu dvoch súvzťažných systémov, významového a výrazového, J. Kačala vymedzuje aktívnosť/neaktívnosť na úrovni gramatickej stavby vety (oblasťou realizácie tohto princípu je gramatická kategória slovesného rodu) a na úrovni sémantickej stavby vety (oblasťou realizácie tohto princípu je v danom prípade lexikálno-gramatická kategória intencie slovesného deja). Na skúmanie uplatňovania princípu aktívnosti/neaktívnosti vo vete bola pre J. Kačalu impulzom práca S. Ondrejoviča *Medzi slovesom a vetou: problémy slovesnej konverzie* (1989) a v rámci nej najmä kapitola *Aktívno-pasívne vzťahy a konverzia* (s. 74 – 84). Základnou otázkou je, či sa v pasívnej gramatickej štruktúre smer intencie slovesného deja mení alebo nie. V tejto otázke J. Kačala obhajuje názor, že v pasívnych konštrukciách sa intencia slovesného deja vôbec nemení (teda neobracia). Poukazuje tu tiež na nutnosť nestotožňovať intenciu slovesného deja (tu ide o smerovanie deja od východiskovej entity k zasahovanej entite) so sémantickým plánom vety (tu ide o aktívny, resp. neaktívny vzťah pomenovania v podmete k pomenovaniu deja v prísudku). Pri analýze pasívnych štruktúr sa akcentuje, že hoci východisková aktívna konštrukcia je trojčlenná, jej pasívny „zrkadlový“ obraz trojčlenný nie je – odkazuje sa tu na názor M. M. Guchmanovej, že vo všetkých jazykoch, v ktorých sa sformovala aktívno-pasívna opozícia, používanie pasíva bez agensa absolútne dominuje. Pri pasivizácii sa nemení len aktívna gramatická perspektíva na pasívnu, ale aj aktívna sémantická perspektíva na pasívnu/neaktívnu. Podľa J. Kačalu nie je pasívna vetná konštrukcia len preformulovaním aktívnej vetnej konštrukcie, ale ide o „celkom iný prístup podávateľa k vyjadrovanej skutočnosti a o celkom inú jazykovosémantickú prezentáciu skutočnosti“ (s. 170). Podstata tejto inej jazykovosémantickej prezentácie skutočnosti sa v štúdiu explikuje na dvojiciach vetných štruktúr ako *Na hrobe narástli kvety. – Hrob zarástol kvetmi., Ludia naplnili ulice. – Ulice sa naplnili ľuďmi.* a pod. V daných prípadoch niet sporu o tom, že inštrumentál tu nemožno interpretovať ako inštrumentál pôvodcu deja (ako v prípade pasívnych štruktúr). Diskutabilné sú najmä prípady

typu *O polštine sa napr. častejšie konštatovalo, že nebola nikdy ohrozovaná iným jazykom*. J. Kačala na základe transformačného testu (... *že nebola nikdy ohrozovaná prostredníctvom iného jazyka*) dokazuje, že v daných prípadoch nejde o inštrumentál pôvodcu deja. Tieto typy pomenovaní hodnotí ako neutrálne: nepomenúvajú substancie ako zdroje, východiská aktivity, ale často bývajú v pozícii sémantického východiska vety.

Obe štúdie – J. Ružičku (1960) aj J. Kačalu (1990) – pracujú s termínom intencia slovesa/slovesného deja. Tomuto javu sa bližšia pozornosť venuje aj v práci J. Horeckého *Intencia slovesného deja ako gramatická kategória* (1990, s. 343 – 352). Autor si v nej kladie otázku, aký ráz (sémantický, lexikálny alebo syntaktický, resp. gramatický) má kategória intencie. Tézu E. Paulinyho (1943), že v prípade intencie ide o lexikálno-gramatickú kategóriu, spresňuje v tom zmysle, že adekvátnejšie je uvažovať o sémanticko-gramatickej kategórii, pričom kategoriálny status intencie overuje všeobecnými kritériami kategoriálnosti, ktoré boli postulované v teoretických prácach. Poukazuje sa tiež na to, že v diele E. Paulinyho *Slovenská gramatika. Opis jazykového systému* (1981), ale aj v práci J. Ružičku *Valencia sloves a intencia slovesného deja* (1968) sa pri vymedzení kolíše medzi slovnodruhovými (čo sa odráža vo vymedzení, že v prípade intencie ide o smerovanie slovesného deja na substantívum) a syntaktickými kategóriami (v prípade intencie ide o spojenie slovesného predikátu so subjektom a objektom). Akcentuje sa, že v práci J. Oravca *Väzba sloves v slovenčine* (1967) sa pracuje s termínom slovesná intencia, nie intencia slovesného deja, čím sa táto kategória prevádza z roviny myšlienkového obsahu do oblasti slovnodruhových kategórií. Podobne sa v práci J. Kačalu *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (1989) vymedzuje termín intenčná hodnota slovesa. Oproti tomu sa tiež postuluje termín intenčná štruktúra vety, ktorý však J. Horecký hodnotí ako nadbytočný. Na základe sumarizácie jestvujúcich výskumov tak autor dospieva k vymedzeniu intencie ako jednej z gramatických kategórií vyznačujúcich sloveso ako realizátora jazykovej kategórie procesualnosti. J. Horecký tu vychádza zo svojej teórie jazykového vedomia, ktoré sa chápe ako systém verbálneho správania. Kategória procesualnosti sa spája s dvoma typmi kategórií: tými, ktoré sa uplatňujú v akte pomenúvania (nominačné), a tými, ktoré sa realizujú pri používaní pomenúvania v komunikácii (interakčné), pričom intencia sa spolu so spôsobom a vidom zaraďuje medzi nominačné kategórie a vymedzuje oproti interakčným kategóriám (čas, osoba), ako aj prechodným kategóriám (rod). V závere pertraktuje kategóriu intencie per negationem – vymedzením, čo podľa neho do kategórie intencie nepatrí. J. Horecký tiež reflektuje rôzny spôsob vymedzovania intenčných typov v jednotlivých prístupoch, pričom už tu predostiera, že existujú prístupy, v ktorých triedenie sloves nevychádza z intenčných vlastností, ale zo sémantických vlastností sloves.

Práve triedenie slovíes do podskupín a skúmanie ich valenčných charakteristík sa stáva základom výskumu v štúdiách publikovaných počas 90. rokov 20. storočia. Práca E. Tibenskej *Séma mimovoľnosti vo významoch slovesných lexém označujúcich psychofyzické deje a stavy* (1989, s. 321 – 334) sa zaoberá problematikou slovíes mimovoľnej psychickej reakcie živého, obyčajne ľudského organizmu na istý vonkajší podnet. Formálnym indikátorom sémy mimovoľnosti je pri nich práve zvratný komponent. Autorka tieto verbá triedi do viacerých podskupín, a to v závislosti od viacerých faktorov: funkcie, ktorú pri daných verbách plní subjektový participant, sémantickej aktívnosti/neaktívnosti, podnetu reakcie a pod. Na základe analýzy sa vymedzujú slovesné jednotky, pri ktorých je séma mimovoľnosti systémotvornou vlastnosťou ovplyvňujúcou predikátový význam slovesa alebo systémovo podmienenou vlastnosťou významu slovesnej lexémy.

V štúdií J. Sejákovovej *Statické predikáty a ich vzťah ku konštrukciám založeným na VF byť + n-/t-ové prídastie* (1996, s. 231 – 239) sa venuje pozornosť tzv. statickým predikátom, konkrétne sa skúmajú vzťahy medzi statickými predikátmi vyjadrenými určitými slovesnými tvarmi a statickými predikátmi vyjadrenými konštrukciou *byť* + n-/t-ové prídastie. Autorka skúma jednak problematiku vidovej korelácie medzi imperfektívnymi a perfektívnymi tvarmi slovíes a opisuje relácie medzi statickým imperfektívnym slovesom a paralelnou konštrukciou so slovesom *byť* a trpným prídastím utvoreným od perfektíva.

Okrem sémantickej klasifikácie slovíes sa v 90. rokoch pozornosť koncentrovala aj na ďalšie problémy súvisiace s otázkami valencie, napr. na problém delimitácie objektových a neobjektových doplnení. E. Tibenská sa v štúdií *Objektový participant sémantickej štruktúry vety* (1998, s. 198 – 209) pokúša o opis objektového participanta a jeho špecifikácií, pričom zohľadňuje zložité vnútrosystémové vzťahy (vzťah význam – forma, vzťah k prvkom tej istej roviny, ako aj k prvkom nižších rovín), ako aj mimosystémové vzťahy a vzťah k mimojazykovej skutočnosti (pri odlišení od okolností deja).

S termínom „sémantická štruktúra vety“ sa pracuje aj v štúdií J. Kačalu *Identifikácia prvkov sémantickej štruktúry vety* (2000, s. 309 – 318), ktorou autor polemicky nadväzuje na citovanú prácu E. Tibenskej. Pri hodnotení sémantickej štruktúry vety akcentuje nutnosť prihliadať na jazykovú formu, na jazykový výraz, ktorý je pri identifikovaní sémantických prvkov vety nevyhnutným východiskom skúmania. To sa týka najmä štruktúr so stavovým datívom, pri ktorom autor poukazuje na závažné argumenty v prospech jeho objektového chápania aj v sémantickej rovine.

90. roky 20. storočia sa spájajú aj s novými impulzmi v oblasti výskumu valencie a intencie slovíes. Významným počínom bolo najmä vydanie *Valenčného slovníka slovenských slovíes* (1998) J. Nižníkovej a M. Sokolovej. Ide o dielo, ktoré v istom zmysle systemizuje výskumy daných javov a prináša prvé lexikografické sprá-

covanie valencie a intencie najfrekventovanejších slovies v slovenčine. Základné teoreticko-metodologické východiská spracovania slovníka, ako aj štruktúru slovníkového hesla a problémy späté s lexikografickým spracovaním valencie a intencie slovies autorky predstavili v štúdií *Valenčný slovník slovenských slovies* (1995, s. 203 – 216).

V súvislosti s rozvíjaním korpusovej lingvistiky i v kontexte slovenskej jazykovedy najmä po roku 2000 dostáva aj výskum valencie a intencie nový metodologický impulz. Bohatá materiálová základňa, ktorú lingvistickému výskumu poskytujú korpusy, sa stáva východiskom detailnejšieho a materiálovo dotovaného spracovania valencie a intencie slovenských slovies. Výsledkom je nové lexikografické spracovanie slovies vo *Valenčnom slovníku slovenských slovies na korpusovom základe* (Ivanová – Sokolová – Kysel'ová – Perovská 2014). Teoreticko-metodologické východiská svojej práce autorky predstavili v štúdií *Teoreticko-metodologické otázky spracovania valencie slovenských slovies* (Ivanová – Sokolová – Kysel'ová 2013, s. 7 – 31). V štúdií sa precizujú koncepčné východiská lexikografického spracovania, najmä pokiaľ ide o sémantickú klasifikáciu slovies a slovesných participantov.

Potreba konfrontovať výskumy valenčných a intenčných parametrov slovies s korpusovými dátami sa ukazuje ako nevyhnutný predpoklad adekvátneho zachytenia valencie a intencie slovies, na čo vo svojej práci *K niektorým otázkam sémantickej štruktúry vety* (2014, s. s. 40 – 54) poukazuje aj M. Ivanová v súvislosti s recenziou publikácie E. Tibenskej *Sémantická štruktúra slovenskej vety* (2012).

3.4. VÝSKUMY V RÁMCI SÚVETNEJ SYNTAXE A SYNTAXE POLOVETNÝCH KONŠTRUKCIÍ

3.4.1. Výskumy súvetí

Počiatky moderného skúmania súvetnej syntaxe možno klásť do 50. rokov 20. storočia. V prvej etape sa pozornosť sústredila najmä na problematiku používania spojok v súvetiach, na rozdiel od 30. rokov však nešlo výslovne o odporúčania do jazykovej praxe, ale o systematickejší opis polyfunkčnosti spájajúcich prostriedkov. Do tohto okruhu možno zaradiť napríklad prácu J. Oravca *Spojovacia príslovka a spojka ako* (1954, s. 280 – 287), v ktorej autor detailne analyzuje jednotku *ako* v úlohe spojovacieho výrazu. Podobne J. Ružička v práci *Spojka lebo* (1954, s. 135 – 142) opisuje funkcie príčinnej spojky *lebo*, pričom uvádza aj dôvody, prečo je táto jednotka klasifikovaná ako podrad'ovacia spojka (je synonymná a zameniteľná hypotaktickou spojkou *pretože* a v hlavnej vete môže byť uvedená odkazovacím výrazom *preto*). Do tohto kontextu prác možno zaradiť aj štúdie J. Ružičku *Používanie spojky aby v spisovnej slovenčine* (1955, s. 290 – 301), *Podrad'ovacia spojka keď* (1956, s. 339 – 351), *Podrad'ovacia spojka ako že/akože* (1968, s. 96 – 100). V citovaných prácach ide o opis a bližšiu charakteristiku vedľajších viet, ktoré môžu tieto

spojky uvádzať. V prípade spojok *aby* a *ked'* platí, že zatiaľ čo v príslovkových vetách sa tieto spojky používajú bez ohľadu na význam slovesa v prísudku nadradenej vety, v ostatných vedľajších vetách je význam slovesa v prísudku nadradenej vety rozhodujúcim činiteľom pre voľbu daných spojok. V prípade spojky *ako že/akože* sa poukazuje na jej absenciu v jestvujúcich lexikografických prácach a na základe analýzy materiálu sa postuluje ako samostatná podradňovacia spojka s významom spôsobu a príčiny.

Príčinným spojкам sa vo svojej štúdiu *Frekvencia niektorých príčinných spojok v slovenčine* (1964, s. 31 – 32) venuje aj J. Škultéty. Jeho cieľom je opísať frekvenčné zastúpenie týchto jednotiek na základe analýzy materiálu diel zo slovenskej pôvodnej literatúry i z prekladov z francúzštiny, taliančiny a rumunčiny. Poukazuje na odlišnú frekvenčnú distribúciu spojky *lebo* (preferenčne sa uplatňuje v krásnej literatúre) a spojky *pretože* (vyššiu frekvenciu má v odbornom štýle).

Problematika spojok je aj predmetom prác J. Rybáka *Opozícia príčinných spojok lebo, že* (1969, s. 220 – 225), *O podmieňovacej spojke nech* (1970, s. 221 – 227) a *O spojkách lebo, že, niežeby* (1971, s. 138 – 142). V prvej práci sa pozornosť venuje otázkam synonymie spojok, autor poukazuje na fakt, že nie každé príčinné *že* je zameniteľné za výraznejšie príčinné spojky *lebo*, *pretože*, *keďže*. V druhej z menovaných prác sa autor zaoberá spojkou *nech* a podobnými typmi spojok vzhľadom na vyjadrovanie tzv. nereálnej a potenciálnej podmienky. V poslednej práci sa sleduje fungovanie spojok v rámci spojkových výrazov *nie preto, lebo by* (ktoré sa hodnotí ako nesprávne), *nie preto, že by, nie že by*.

Problematike dvojčlenných spojok sa venuje aj práca J. Kačalu *Dvojčlenná spojka ešte (ani) – (a) už* (1981, s. 321 – 325), v ktorej sa poukazuje aj na odlišné lexikografické spracovanie tohto spájacieho prostriedku a konštatuje sa časový význam, ktorý sa daným dvojslovným spojením vyjadruje. Autor sa prikláňa k názoru hodnotiť tento spájací výraz ako parataktický, keďže oba členy syntagmy spojené touto spojkou sú gramaticky rovnocenné.

Ďalšou oblasťou, ktorú možno v súvislosti s problematikou súvetnej syntaxe vymedziť, je oblasť tzv. zložených súvetí. Jednou z prvých takto tematicky orientovaných prác je štúdia J. Ružičku *Zložené súvetie* (1954, s. 27 – 35), kde sa jednak postulujú kritériá na určenie hranice medzi jednoduchou vetou a súvetím, jednak navrhuje spôsob klasifikácie súvetí a bližšie sa analyzuje päť základných typov zložených súvetí. Pozornosť sa tu venuje takisto problematike periódy. Návrh na iné delenie zložených súvetí prináša G. Počtová (*Zložené súvetie*, 1961, s. 239 – 243), podľa ktorej je okrem rozdeľovania súvetí na rovnorodé a rôznorodé potrebné zohľadňovať aj kvantitatívnu stránku.

Otázkam spätým s fungovaním zložených súvetí sa na stránkach SR venoval v sérii článkov F. Kočiš. Ide o práce *Ku klasifikácii zloženého súvetia* (1963, s. 155

– 164), *Deväť typov zloženého súvetia* (1963, s. 321 – 342), *Väzba dvojitej podradovacej spojky* (1972, s. 65 – 72), *Rozbor jedného typu zloženého súvetia* (1972, s. 269 – 277) a *Globálna determinácia* (1974, s. 278 – 285). Autor sa v týchto prácach vracia k jestvujúcim klasifikáciám zložených súvetí, ktoré kriticky zhodnocuje a reviduje. Navrhuje vydeľovať deväť základných typov zložených súvetí, ktoré následne bližšie charakterizuje. V zložených súvetiach s vedľajšími vetami v postupnej závislosti sa venuje otázke tzv. väzby dvojitej podradovacej spojky, ktorá vzniká v dôsledku uplatnenia osobitého vetosledu v súvetí. V samostatnej štúdiu sa tiež analyzuje zložené súvetie s dvoma hlavnými vetami a s jednou vedľajšou vetou, ktorá rovnakým spôsobom rozvíja obidve hlavné vety. Ide o syntaktický vzťah označovaný ako globálna determinácia.

Na návrh, ako klasifikovať zložené súvetia, zareagovala aj česká lingvistika E. Macháčková v článku *Klasifikace složeného souvětí ve slovenštině* (1964, s. 229 – 232), v ktorom upozorňuje na niektoré nedôslednosti Kočišom navrhutej klasifikácie a precizuje opis jednotlivých typov. V tom istom čísle SR na uvedenú štúdiu reaguje F. Kočiš v článku *Triedenie a kritéria triedenia* (1964, s. 232 – 236). Tento autor zároveň v práci *Vetná perióda* (1960, s. 338 – 344) analyzuje osobitný typ zloženého súvetia vyjadrujúceho zložitú myšlienku a vyznačujúceho sa dvojpolosťou svojich dvoch konštitutívnych častí (tzv. predvetím a závetím).

Detailné a komplexné analýzy jednotlivých typov súvetí, resp. charakteristiku istých typov vedľajších viet nachádzame vo viacerých prácach približne od 70. rokov 20. storočia. G. Horák vo svojej štúdiu *O triedení vedľajších viet* (1973, s. 103 – 109) predstavuje návrh na možnú klasifikáciu vedľajších viet, reagujúc na návrhy, ktoré zazneli na jazykovedných konferenciách v Bratislave v r. 1958 a v Brne v r. 1961. J. Ružička v štúdiu *Časové podradovacie súvetia* (1974, s. 268 – 278) špecifikuje podstatu časového súvetia a opisuje spôsoby, akými sa vyjadruje pomerne časové zaradenie deja hlavnej vety a trvanie deja hlavnej vety. Z oblasti parataktických súvetí môžeme spomenúť sériu článkov J. Oravca *Vylučovacie súvetie* (1976, s. 321 – 330), *Základné odporovacie súvetia* (1977, s. 79 – 85), *Konfrontačné odporovacie súvetia* (1977, s. 153 – 162). Pokiaľ ide o problematiku vylučovacích súvetí, autor pri analýze zohľadňuje aj modálny pôdorys súvetí a osobitnú pozornosť venuje vylučovacím súvetiam utvoreným z neopytovacích viet a vylučovacím otázkam. V rámci odporovacích súvetí autor osobitne interpretuje typ základných odporovacích súvetí (tie vyjadrujú iba samotný základný myšlienkový vzťah odporovania) a prípady, keď sa popri odporovaní vyjadrujú aj iné významové odtienky (ide o tzv. konfrontačné odporovacie súvetia, ktoré sa ďalej členia na vlastné konfrontačné súvetia, kompenzačné konfrontačné súvetia a prípustkové konfrontačné súvetia).

J. Vaňko vo svojej štúdiu *Sémantické vzťahy viet v podradovacom súvetí s vedľajšou vetou reálnej podmienky* (1989, s. 104 – 109) analyzuje prípady podmienko-

vých vedľajších viet s významom reálnej podmienky a poukazuje na ich prepojenosť s účelovými vedľajšími vetami. Štúdia L. Kralčáka *Sémanticko-syntaktické vzťahy medzi vetami v prechodných typoch jednoduchých podradovacích súvetí* (1991, s. 140 – 146) sa venuje oblasti tzv. nepravých hypotaktických súvetí. Autor si všima typy významových vzťahov, ktoré sa týmito štruktúrami vyjadrujú, ako aj na spôsoby, ako možno tieto nepravé typy diferencovať od pravých súvetí. Z novších prác možno spomenúť štúdiu M. Ivanovej *Láska-neláska, idú zlé časy. Koncesívne štruktúry vo svetle konštrukčnej gramatiky* (2021, s. 142 – 172), ktorá sa venuje oblasti vyjadrovania prípusky a ireálnej podmienky, a to cez prizmu postulátov tzv. konštrukčnej gramatiky.

Vývinové a historické aspekty fungovania súvetí boli predmetom analýz v štúdiách P. Žiga *Účelové vedľajšie vety v predpisovnej slovenčine* (1982, s. 92 – 98) a *Zaradenie deja hlavnej vety časovou vedľajšou vetou v predpisovnej slovenčine* (1986, s. 226 – 233). Otázkam fungovania súvetí v nárečiach sa zasa dlhodobo venuje A. Ferencíková. Táto tematika je aj predmetom jej štúdie *Typy podradovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska* (1998, s. 143 – 157).

Nominalizácie ako operácie nahradzujúce vetu s určitým slovesným tvarom infinitívom, verbálnym substantívom, dejovým substantívom, resp. participiom sa bližšie opisujú v práci M. Šimkovej *O nominalizácii vedľajších časových viet* (1989, s. 79 – 88). Práve vybrané typy nominalizácií vedú prehodnocovaniu súvetí na vetné štruktúry s polovetnými konštrukciami.

3.4.2. Výskumy polovetných konštrukcií

Začiatky výskumu tzv. polovetných (polopredikatívnych) konštrukcií sa vyznačujú istou terminologickou neustálenosťou a nejednoznačnosťou pri hodnotení syntaktických javov.

V článku *Niečo o našom doplnku* (1934/1935, s. 7 – 11) B. Letz reflektuje problematiku tzv. nominatívneho a inštrumentálneho doplnku a opisuje jeho hodnotenie v prácach S. Czambela aj iných autorov. Doklady, ktoré v tejto súvislosti uvádza, však ilustrujú vetné komponenty, ktoré sa v neskorších syntaktických prácach hodnotili ako menné časti predikátov. Didaktické aspekty vyučovania doplnku sa pertraktujú v článku Š. Hudáka *Doplnok a ako ho podávať žiakom* (1952/1953, s. 87 – 91). J. Chovan sa vo svojej práci *Na okraj otázky doplnku* (1963, s. 286 – 291) pokúša spresniť kritériá na vymedzovanie doplnku.

Štúdia *K otázke nezhodného doplnku* (1963, s. 165 – 169) od J. Kačalu sa venuje problematike využívania predložkových pádov podstatných mien na vyjadrenie doplnku, pričom sa usiluje postulovať kritériá na odlišenie doplnku od príslovkového určenia (ide najmä o lexikálno-syntaktické hľadisko a dvojitosť väzby). Z pred-

ložiek, ktoré v predložkových výrazoch substantív vo funkcii doplnku najčastejšie vystupujú, sa analyzujú najmä jednotky: *s*, *v* (najviac frekventované), *bez*, *pri*, *za*. Z ďalších prác o doplnku možno uviesť štúdiu G. Moška *Doplnok a polopredikatívne konštrukcie* (1982, s. 156 – 166) a G. Horáka *Asyndeticky priradený vetný doplnok* (1986, s. 179 – 185).

V štúdií *K problematike doplnkovej vety* (1964, s. 236 – 240) J. Chovana sa uvádzajú dôvody proti vymedzeniu doplnkovej vety ako samostatného typu. Viaceré závery, ku ktorým autor dospel, sa však v ďalších výskumoch potvrdili ako neopodstatnené (napr. predpoklad, že v niektorých prípadoch možno objektový doplnok považovať za predmet). Kritické výhrady voči spomenutým štúdiám vzniesol J. Oravec v práci *K diskusii o doplnku* (1965, s. 153 – 161). Poukazuje v nej na „nezvládnuté teoretizovanie“ a „psychologizovanie jazyka“. Cieľom autora je predovšetkým spresniť výklad o podstate doplnku a poskytnúť jednoznačné argumenty na jeho odlišenie od ostatných vetných členov. Polemicky na prácu J. Chovana reaguje aj štúdiá J. Kačalu *Niet v slovenčine doplnkovej vedľajšej vety?* (1965, s. 223 – 232). Autor v nej poukazuje na viaceré argumentačné fauly autora (napr. fakt, že zdôraznenie nemôže meniť vetnočlenskú platnosť vety, vágnosť pri používaní niektorých termínov, napr. „výrazný zásah hovoriaceho“, neadekvátne chápanie intencie slovesného deja, ignorovanie faktu, že vedľajšou doplnkovou vetou možno vyjadriť len isté typy doplnku, najmä doplnok primárne vyjadrený infinitívom a pod.).

Podobne polemický charakter má aj štúdiá J. Holého *Oneskorené argumenty. (Príspevok do diskusie o doplnku.)* (1990, s. 296 – 299), ktorou spomínaný autor kriticky reaguje na negatívne stanovisko J. Kačalu z monografie *Doplnok v slovenčine* (1971) voči práci *O cyklickej syntaktickej štruktúre* (1966, s. 292 – 300), uverejnenej v SR.

Okrem doplnku sa na stránkach SR pertraktovala aj problematika ďalších typov polovetných konštrukcií. G. Moško sa vo svojich štúdiách od 70. rokov 20. storočia venoval komplexnému výkladu jednotlivých typov polovetných konštrukcií, porov. *Klasifikácia polovetných konštrukcií* (1977, s. 107 – 116), *Podmetová polovetná konštrukcia* (1978, s. 93 – 102), *Prívlastková polovetná (polopredikatívna) konštrukcia* (1980, s. 143 – 154). A. Oravcová v práci *Prechodnikové polovetné konštrukcie* (1981, s. 97 – 106) zasa skúma prípady polovetných konštrukcií vyjadrených transgresívom.

Problematike apozíčných viet sa venuje štúdiá J. Mlacka *O prístavkovej vedľajšej vete* (1968, s. 347 – 349). Autor v nej akcentuje najmä gramatický, syntagmatický príznak tohto typu vedľajšej vety, pričom poukazuje na fakt, že nie všetky typy prístavku možno vyjadriť vedľajšou vetou (najčastejšie sa vedľajšou vetou vyjadruje zaraďovací prístavok).

3.5. VÝSKUM PRÍZNAKOVÝCH SYNTAKTICKÝCH KONŠTRUKCIÍ A TEXTOVÁ SYNTAX

3.5.1. Výskum príznakových syntaktických konštrukcií

Jedným z podstatných dôsledkov zakotvenosti výpovede v konkrétnej komunikačnej situácii sú rôzne modifikácie vetných a súvetných štruktúr, ktoré sa niekedy označujú ako tzv. príznakové syntaktické konštrukcie (Ivanová 2011, 2016) alebo expresívne syntaktické konštrukcie (Findra 2004). Modifikácie vetných a súvetných štruktúr vznikajú v dôsledku redukčných, parcelačných alebo kompletačných procesov.

K redukčným operáciám na rovine syntaktickej výstavby patrí elipsa a apoziopéza.

Problematike elipsy venoval pozornosť už J. Orlovský vo svojej práci *Elipsa (výpustka)* (1954, s. 275 – 280), v ktorej sa venuje analýze elipsy a apoziopézy. Chýba tu však fundovanejší výklad spomínaných javov a výklad sa tu redukuje najmä na bohatú ilustráciu týchto syntaktických fenoménov dokladmi z umeleckej literatúry. Výklad a opis fungovania apoziopézy nachádzame v práci J. Ružičku *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď* (1959, s. 129 – 153).

Z neskorších prác možno spomenúť najmä štúdie J. Glovňu *Elipsa podmetu a prísudku v prísloviach ako prirad'ovacích súvetiach s odporovacím spôsobom priradenia* (1985, s. 37 – 43) a *Vypúšťanie prísudkového slovesa alebo jeho častí v súvetí* (1991, s. 209 – 213), v ktorých sa reflektuje problematika elipsy v súvetí – v prvom prípade ide o príslovia so štruktúrou odporovacieho súvetia s explicitne vyjadrenou negáciou, v ktorých dochádza k elipse podmetu a prísudku podľa istých zákonitostí. V druhej štúdii sa autor venuje otázke vypúšťania prísudku (s anaforickým, resp. kataforickým smerovaním), prípadne jeho častí (spony v slovesno-mennom predikáte, resp. pomocného slovesa v zloženom predikáte).

Parcelačné operácie vedú k vzniku troch príznakových syntaktických konštrukcií: vytýčeného vetného člena, pripojeného vetného člena a osamostatneného vetného člena.

Problematike vytýčeného vetného člena sa vo svojich prácach venoval J. Ružička, porov. *Vytýčený vetný člen* (1954, s. 269 – 275). Podstatu vytýčeného vetného člena explikuje v súhre s aktuálnym členením výpovede. Vo svojej analýze ho opisuje ako konštrukciu s funkciou syntaktického tematizátora, keď konštatuje, že zdôraznenie východiska výpovede sa dosahuje jeho vyňatím z rámca vety a postavením mimo vety. Osobitne potom interpretuje prípady vytýčeného podmetu, predmetu a prísudku.

Vo svojej kritickej reakcii *Výsunutý vetný člen* (1955, s. 107 – 109) E. Pauliny poukázal na fakt, že vytýčený vetný člen nemusí byť – ako to implikuje výklad J. Ružičku – vždy východiskom výpovede a že to nemusí byť vždy tá obsahová časť vety, ktorá sa zdôrazňuje. So závermi E. Paulinyho J. Ružička polemizuje v štúdii

O podstate vytýčeného vetného člena (1961, s. 291 – 299). Prípady vytýčeného vetného člena tu rozdeľuje do dvoch skupín: anteponovaný a postponovaný vytýčený vetný člen, pričom prípady s postpozíciou hodnotí ako štruktúry so subjektívnym slovosledom, takže aj v týchto prípadoch prisudzuje vytýčenému vetnému členu funkciu východiska výpovede. V tejto súvislosti možno poznamenať, že v neskorších prácach sa ukázalo, že vytýčiť možno aj rému výpovede (porov. Ivanová 2011, 2016), aj keď ide o silne príznakový jav, ktorý je typický najmä pre hovorené prejavy. M. Darovec sa vo svojej štúdií *Súvetie s vytyčovacou opisnou konštrukciou* (1979, s. 335 – 346) venuje konštrukciám typu *bol to on, ktorý...*, ktoré sa často odmietali ako kalk z románskych jazykov. Autor sa detailne venuje sémantickej a syntaktickej výstavbe tohto typu súvetia, pričom vedľajšia veta sa tu klasifikuje ako veta s nadväzovacou funkciou.

Otázke osamostatnených vetných členov sa vo svojich štúdiách venovala E. Bajzíkova, porov. *Prídavné mená v úlohe osamostatnených vetných členov* (1964, s. 139 – 144) a *Osamostatnené vetné členy* (1966, s. 136 – 141). V prvej práci si všíma prípady parcelácie adjektív v diele *Zbojnícka mladosť* Ľ. Ondrejova a poukazuje na prípady, keď sa adjektívum viaže na determinovaný člen základovej vety ako jeho prívlastok, menná časť prísudku alebo doplnok. Od toho odlišuje prípady, keď adjektívum predstavuje dvojčlennú vetu s elidovanou sponou alebo vystupuje ako jednočlenná veta. V druhej štúdií sa autorka venuje ďalším prípadom osamostatňovania vetných členov v analyzovanom diele, pričom bližšie osvetľuje príčiny osamostatňovania z významového hľadiska.

V štúdií J. Mlacka *Parentéza a jej členenie* (1964, s. 279 – 285) sa parentéza vymedzuje z obsahového a syntaktického hľadiska. Autor relativizuje predpoklad o nulovom vzťahu medzi parentézou a základovou vetou, poukazujúc na prípady, keď sa medzi niektorými výrazmi základovej vety a parentézy realizuje zhoda (v tomto smere sa odlišuje tzv. koordinatívna a determinatívna parentéza). Poukazuje tiež na prípady lexikalizácie parentézy, pričom konštatuje, že práve takéto lexikalizované parentézy sa môžu stať postupne vetným členom (napr. *zdá sa, myslím, ako hovorí*). Pravda, tieto autorom uvádzané príklady skôr tendujú k časticovej platnosti a do výpovede sa zapájajú ako vetnočlensky nezapojené komentory. Ich fungovanie v pozícii predikátov hlavnej vety nemožno chápať ako výsledok lexikalizácie pôvodne parentetickej časti, skôr naopak, oslabovanie funkcie hlavnej vety v takýchto prípadoch vedie k prehodnocovaniu daných výrazov a ich transponovaniu do pozície vsuvky. Vo svojej štúdií *O niektorých sémantických a syntaktických špecifikách evidenčných výrazových prostriedkov v slovenčine* (2016, s. 282 – 303) na to upozornila M. Ivanová.

J. Kačala sa v dvoch prácach zaoberal problematikou tzv. nespojitej prechodníkovej konštrukcie, v ktorej sa prechodníkový tvar slovesa neviaže na gramatický

podmet vety, porov. *Pojem nespojitej prechodníkovej konštrukcie* (2007, s. 193 – 203), *Pojem nespojitej prechodníkovej konštrukcie II. Nespojitá prechodníková konštrukcia ako parentéza* (2008, s. 15 – 30). Poukazuje na štruktúry, v ktorých dochádza k prehodnocovaniu prechodníkového tvaru na predložku, ako aj na prípady, keď takéto hodnotenie neprichádza do úvahy a prechodníková konštrukcia tak nadobúda platnosť vsuvky či parentézy. V tejto súvislosti otvára aj otázku interpunkcie a navrhuje, aby sa pri písaní čiarok postupovalo odlišne v prípade spojitej a nespojitej prechodníkovej konštrukcie.

Fungovanie parentézy v žurnalistických komunikátoch skúmala E. Bajzиковá vo svojej práci *Parentéza a jej funkcie v žurnalistických textoch* (1996, s. 331 – 339). Sériu článkov o problematike parentézy publikovala P. Ďurčová, porov. *Parentéza v súčasnej slovenčine* (1999, s. 96 – 105), *Štylistické využitie parentézy* (2000, s. 139 – 148), *Subjektívny a objektívny typ parentézy v súčasnej slovenčine* (2001, s. 26 – 31). V nich prináša analýzu parentetických výpovedí na základe excerpčného materiálu z odborných, publicistických a beletristických textov a pokúša sa o vymedzenie rôznych typov parentéz, ktoré sú formálne i obsahovo diferencované.

V rámci výskumov príznakových konštrukcií možno spomenúť ešte práce G. Horáka *Štyri replikové syntaktické konštrukcie* (1981, s. 8 – 18) a *Replikové vety súhlasu, odmietania, nabádania a počudovania* (1982, s. 129 – 138). V prvej z nich sa autor venoval ustáleným syntaktickým konštrukciám reagujúcim na predchádzajúcu skutočnú alebo z kontextu (zo situácie) vyvoditeľnú výpoveď s cieľom jej zamietnutia alebo doplnenia, obmedzenia (typ *vojna-nevojna*, ktorý sa hodnotí ako rozlučovacia antonymická konštrukcia, typ *nechať robotu robotou*, ktorý predstavuje expresívnu väzobnú konštrukciu, typ *prísť pride*, ktorý sa tu pomenúva ako inifinitívna obmedzovacia konštrukcia, a napokon typ *koleno ako koleno, ale...* s funkciou rektifikujúcej konštrukcie). V nasledujúcej štúdií sa zaoberá ďalšími desiatimi typmi replikových vetných konštrukcií súhlasu, odmietania, nabádania a počudovania, ktoré vymedzuje ako ustálené expresívne vetné konštrukcie s úplným alebo väčším-menším stupňom frazeologizovanosti.

Z výskumov príznakovej výstavby vetnej štruktúry možno ešte spomenúť výskum tautologických konštrukcií v práci J. Sokolovej *Komunikačný aspekt nominálnych tautológií typu obchod je obchod* (2015, s. 157 – 176).

3.5.2. Výskumy vetnej modálnosti

Osobitne sa teraz pristavíme pri prácach, ktoré skúmajú rôzne podoby vetnej modálnosti. Prozodické aspekty jedného z modálnych typov – opytovacej vety – sa pertraktujú v práci V. Uhlára *Melódia opytovacích viet* (1956, s. 356 – 361). V štúdií J. Mistríka *O gramatických prostriedkoch expresívnosti* (1962, s. 144 – 159) je cieľom výskum jazykových prostriedkov, ktorými sa v slovenčine vyjadruje citovosť.

Autor si osobitne všima tie výrazy, ktoré citovosť vyjadrujú aj bez intonácie (napr. citové zámená, častice), ďalej prostriedky, ktoré bez náležitej intonácie nie sú schopné vytvoriť expresívne syntaktické konštrukcie (napr. slovesný spôsob, opytovacie zámená), a napokon prostriedky, pri ktorých dominuje intonácia (citoslovné a zvolacie vety).

Vo svojej práci *Vyjadrovanie doplňujúcich modálnych a expresívnych významov v slovenskej vete* (1980, s. 203 – 206) sa P. Ondrus sústreďuje na opis prostriedkov slúžiacich na vyjadrenie doplňujúcich významov v rámci predikatívnej modálnosti. Ide najmä o prostriedky lexikálnej (častice), morfológickej (čas, vid) a syntaktickej (intonácia, logický prízvuk, slovosled) povahy.

Problematika vetnej modálnosti so zreteľom na komunikačné funkcie rozkazu a žiadosti sa analyzuje v štúdiu J. Nižníkovej *Dotazníkový prieskum vyjadrovania rozkazu a žiadosti v slovenčine* (1992, s. 277 – 284), v ktorej autorka prináša výsledky dotazníkového výskumu o spôsoboch vyjadrovania najfrekventovanejších typov rozkazovacích viet. V štúdiu *Klasifikácia tzv. rozkazovacích viet v slovenčine* (1993, s. 22 – 25) sa zasa venuje otázkam klasifikácie imperatívnych viet a ich komunikačným funkciám. Z novších prác o vetnej modálnosti možno spomenúť štúdiu T. Rončáčkovej *Vetná modálnosť náboženskej publicistiky* (2009, s. 321 – 334).

3.5.3. Výskumy slovosledu

Samostatným fenoménom, ktorý sa týka spôsobu výstavby vety a realizácie tematických postupností v texte, je slovosled. Ide o jav, v ktorom sa stretávajú tri základné princípy výstavby vety: prozódia, gramatický faktor a informačná štruktúra. Otázkam gramatického princípu determinujúceho poradie prvkov v syntagme sme sa venovali v časti o vetnočlenských a syntagmatických výskumoch. Na tomto mieste pripojíme ešte pár poznámok o problematike tzv. aktuálneho členenia výpovede, ktoré sa považuje za rozhodujúci činiteľ slovosledu slovenskej vety.

Prvé výskumy aktuálneho členenia (ešte sa hovorí o aktuálnom vetnom členení, nie o aktuálnom členení výpovede) sa objavujú od 50. rokov 20. storočia. E. Pauliny vo svojej štúdiu *Slovosled a aktuálne vetné členenie* (1950/1951, s. 171 – 179) predstavuje základnú terminológiu, s ktorou sa v súvislosti s aktuálnym členením výpovede pracuje dosiaľ (východisko – jadro, objektívny – subjektívny slovosled). Pri opise aktuálneho členenia nadväzuje najmä na výskumy V. Mathesia a jeho fungovanie ilustruje na rôznych typoch textov a v rôznych modálnych typoch viet. V nasledujúcej štúdiu *Gramatickí činitelia a vetný takt pri slovoslede* (1950/1951, s. 197 – 207) sa venuje problematike gramatického a rytmického faktora a ich uplatňovaniu v slovoslede. V súvislosti s gramatickým princípom skúma slovosledné pomery v určovacej (najmä slovosled prívlastku a príslovkového určenia), priradovacej (slovosled viacnásobných vetných členov) a prisudzovacej syntagme (slovosled podmetu a prísudku).

Pokiaľ ide o otázky slovosledu, nemožno opomenúť najmä práce J. Mistrika, ktoré sa stali významným príspevkom k poznaniu tejto otázky a ktoré sa stali východiskom dosiaľ jedinej monografie o slovoslede *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966). V štúdiu *K realizácii aktuálneho členenia* (1959, s. 193 – 212) sa autor zaoberá výrazovými prostriedkami, ktorými sa východisko a jadro vo vetnej štruktúre realizujú, pričom pozornosť venuje lexikálnym, gramatickým, fonetickým i neязыkovým prostriedkom. Poukazuje tiež na fakt, že vo výpovedi je ľahšie identifikovať jadro než východisko výpovede. Upozorňuje, že členy patriace k východisku môžu byť v dlhšej výpovedi prepletené pomedzi členy patriace k jadru.

Vzťah medzi aktuálnym členením výpovede a melodickým stvárnením vety ako prozodickým javom skúma P. Dolejš v štúdiu *Melódia opytovacích viet a aktuálne členenie výpovede* (1988, s. 18 – 25). F. Kočiš v práci *Aktuálne členenie, syntagmatický princíp a slovosled* (1993, s. 5 – 15) poukazuje na súhrn aktuálnočlenského a gramatického princípu pri slovoslednom usporiadaní slovenskej vety. Jeho štúdia je tiež dôsledným zmapovaním (i kritickým) prác o slovoslede v slovenskom i českom kontexte.

4. ZÁVER

Začiatky syntaktických výskumov, ktorých výsledky boli v 30. rokoch 20. storočia publikované na stránkach SR, charakterizuje akcent na normatívne posudzovanie syntaktických javov. Išlo najmä o otázky týkajúce sa fungovania slovesných väzieb, adekvátnosti používania vybraných spojok, správneho uplatňovania slovosledu či využitia interpunkcie. Autorsky tieto drobné diskusné príspevky zastrešoval najmä B. Letz, v menšej miere aj A. Jánošík, P. Tvrďý či E. Paulíny.

Medzníkom vo vývine názorov a metód syntaktického výskumu sa stávajú 50. roky 20. stor., keď sú publikované najmä príspevky J. Ružičku venujúce sa problematike vetnočlenskej a súvetnej syntaxe. V 60. rokoch sa reflexia syntaktických javov kontinuálne prehľbuje a precizuje, o čom svedčia práce J. Oravca, analyzujúce najmä vybrané otázky vetnočlenskej syntaxe, a J. Mlacka, ktorý svoju pozornosť zameriava na výskum príznakových konštrukcií a syntaktickej výstavby umeleckých textov. V 60. rokoch tiež na stránkach SR prebieha diskusia o doplnku a vymedzovaní doplnkových viet, na ktorej participovali J. Chovan, J. Kačala a J. Oravec.

V 70. rokoch vznikajú mnohé práce J. Oravca o jednotlivých typoch súvetí a viacero štúdií F. Kočiša v oblasti syntagmatických výskumov. V nadväznosti na uvedené práce sa na prelome 70. a 80. rokov 20. stor. na stránkach SR odohrávala diskusia o bilaterálnom charaktere syntagmy, do ktorej sa zapojili F. Kočiš, J. Kačala, J. Dolník a J. Horecký. Do tohto obdobia tiež možno zaradiť sériu prác G. Moška o polovetných konštrukciách.

Prelom 80. a 90. rokov prináša koncentrovanejší záujem o problematiku sémantickej štruktúry vety a intencie, tieto témy sa pertraktujú najmä v prácach J. Kačalu, E. Tibenskej či J. Horeckého. Do tohto obdobia spadá aj sústredenejší záujem o komunikačno-pragmatickú reflexiu syntaktických javov. Intenzívna pozornosť sa venovala výskumu problematiky slovosledu a aktuálneho členenia výpovede, vzniklo tiež viacero prác zameraných na problematiku vetnej modálnosti a opis výrazových prostriedkov výpovedí s vybranými komunikačnými funkciami.

Začiatkom nového milénia sa na stránkach SR stretávame najmä so štúdiami J. Kačalu, v ktorých naďalej rozvíja teoreticko-metodologické aspekty fungovania syntaktického systému, najmä vo vetnočlenskej oblasti, ale jeho práce prinášajú aj analýzy niektorých špecifických typov konštrukcií.

Po roku 2010 sa syntaktické výskumy obohacujú aj o nové impulzy, ktorých zdrojom sú jednak teoreticko-metodologické východiská kognitívnej gramatiky, pragmatiky, teórie valencie, ale aj nové možnosti výskumu syntaxe späté s rozvojom a budovaním korpusových databáz, prinášajúcich bohatý jazykový materiál nielen v oblasti písaných textov, ale aj v oblasti hovorených prejavov.

Možno konštatovať, že syntaktické príspevky publikované v SR počas deviatich desaťročí reflektovali všetky významné témy a výzvy, s ktorými bola slovenská syntax konfrontovaná. Ak by sme mali sumarizovať „dlhy“ a „výzvy“, na ktoré bude musieť, resp. by mala syntakticky orientovaná jazykovedná komunita v najbližšom období reagovať, bolo by možné zvýrazniť najmä tieto okruhy úloh:

- najaktuálnejšou výzvou je otázka prípravy akademickej syntaxe, keďže, bohužiaľ, stále platí mierne modifikovaný názor J. Stanislava, ktorý na stránkach SR vyslovil v štúdiu *Úlohy slovenskej jazykovedy* (1946, s. 5): „Sme, bohužiaľ, jediným slovanským národom, ktorý doteraz nemá poriadnej akademickej syntaxe svojho jazyka.“ V tejto súvislosti neostáva iné než odcitovať S. Ondrejoviča a jeho konštatovanie, ktoré zaznelo v rámci konferencie *Aktuálne otázky slovenskej syntaxe* ešte v roku 2002, teda presne pred dvadsiatimi rokmi: slovenskú syntax „... čaká ťažká úloha hľadať zároveň ‚spoločného menovateľa‘, zhodu v metodológii syntaktického opisu medzi autormi, ako aj konštituovanie či dokonštituovanie autorského kolektívu, ktorý by v priebehu najbližších rokov mohol a mal byť pripravený dosiahnuť relevantné výsledky“ (Ondrejovič 2005, s. 13);

- uvažovať by sa malo o syntaktickej anotácii dát v Slovenskom národnom korpuse, ktoré by predstavovali reliabilnú a materiálovo dotovanú základňu pri príprave akademickej syntaxe, „novú silu jazykovej normy“ (Ondrejovič 2005, s. 13);

- výraznejšiu pozornosť by si zaslúžil výskum v oblasti nárečovej, historickej a porovnávacej syntaxe;

- za výrazný deficit možno považovať zanedbaný výskum v oblasti syntaxe hovorených prejavov.

Literatúra

- FINDRA, J. (2004): *Expresívne syntaktické konštrukcie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- IVANOVÁ, M. (2011): *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- IVANOVÁ, M. (2016): *Syntax slovenského jazyka*. 2., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- KAČALA, J. (1971): *Doplnok v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KAČALA, J. (1982): Bilaterálnosť syntagmy a syntaktický význam. In: *Jazykovedný časopis*, 33/2, 159 – 170.
- KAČALA, J. (1989): *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. (2000): Príčinný vzťah pri predložke *pre a kvôli*. In: *Kultúra slova*, 34/3, 132 – 136.
- KOČIŠ, F. (1981). Príspevok do diskusie o obsahu a forme v syntaxi. In: *Jazykovedný časopis*, 32/1, 69 – 78.
- MISTRÍK, J. (1966): *Slovosled a vetosled v slovenčine*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. (1998): *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- ONDREJOVIČ, S. (1989): *Medzi slovesom a vetou: problémy slovesnej konverzie*. Bratislava: Veda.
- ONDREJOVIČ, S. (2005): Niekoľko glos k aktuálnej situácii slovenskej syntaxe. In: M. Šimková (ed.): *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Bratislava: Veda, 9 – 13.
- ORAVEC, J. (1967): *Väzba slovies v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- PAULINY, E. (1943): *Štruktúra slovenského slovesa. Štúdiá lexikálno-syntaktická*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- PAULINY, E. (1981): *Slovenská gramatika. Opis jazykového systému*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.
- RUŽIČKA, J. (ved. red.) (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- RUŽIČKA, J. (1968): Valencia slovies a intencia slovesného deja. In: *Jazykovedný časopis*, 19/1, 50 – 56.
- TIBENSKÁ, E. (2012): *Sémantická štruktúra slovenskej vety*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta.